

Рівненський державний гуманітарний університет

Факультет філології

Кафедра практики німецької та французької мов

ДИПЛОМНА РОБОТА

освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»

на тему

**«ФРАНЦУЗЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З
КОМПОНЕНТОМ «ГОЛОВА ТА ЇЇ ЧАСТИНИ», ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АСПЕКТ»**

Виконала: студентка VI курсу

групи ІМ-62

спеціальності 014.02 Середня освіта.

(Мова і література (французька))

Цвігун Ю.О. _____

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Палій В.П. _____

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор

Назарець В.М. _____

Національна шкала _____

Кількість балів ___ Оцінка ECTS ___

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. СОМАТИЧНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В ЗАГАЛЬНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ.....	9
1.1.Тлумачення терміну «соматизм» у лінгвістиці. Соматична фразеологічна лексика в складі мови.....	9
1.2. Джерела виникнення фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини».....	15
1.3. Експресивно-стилістичні властивості фразеологізмів з компонентом «голова та її частини» української та французької мов.....	24
Висновки до Розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ « ГОЛОВА ТА ЇЇ ЧАСТИНИ» У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	34
2.1. Семантична класифікація фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини» у французькій та українських мовах.....	34
2.2. Типи фразеологізмів з компонентом «голова і її частини» за ступенем функціонально-змістовного співвідношення.....	52
2.3. Структурно-морфологічна класифікація фразеологізмів з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах.....	58
Висновки до Розділу 2	68
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Дослідження даної магістерської роботи присвячене вивченню фразеологізмів, що позначають «голову та її частини» у французькій та українській мовах. Мовні одиниці на позначення «голови та її частин» (в тому числі, й фразеологізми) є одним з основних (базових) прошарків лексико-фразеологічної системи кожної мови. Вони характеризують існування, функціонування та взаємодію всього живого й неживого у світі, дають змогу виявити особливості вербалізації у світосприйнятті представників різних мовних соціумів та виокремити таким чином її унікальні й універсальні риси.

Порівняльний аналіз фразеологізмів досліджуваних мов допомагає свідомому, глибокому засвоєнню теоретичного і практичного матеріалу, сприяє збагаченню знань історії народів, своєрідності їх матеріальної і духовної культури.

На даний час досить детально вивчена фразеологія французької та української мов. Проблеми фразеології знайшли висвітлення у працях Ш. Баллі(1989), В.В. Виноградова (1954), С.І. Ожегова (1957), І.В. Арнольд (1986), О. Єсперсен (1982), В.Г. Гака (1998), О.В. Куніна (2005), О.І. Смирницького (1956), Н.М. Амосової (1963), Е.Ф. Арсенєвої (1989), М.І. Мостового (1993), Т.М.Кумлева (2011), Н.М. Раєвської (1979) Л.Г. Верби (2008), Бартоши В. та ін.

Актуальність обраної теми магістерської роботи пов'язана із загальною тенденцією сучасної лінгвістики до антропоцентричного вивчення мовних явищ. Комплексний зіставний аналіз фразеологізмів на позначення «голови та її частин» у різноструктурних мовах із залученням широкого емпіричного матеріалу (словникового і текстового) досі не був об'єктом спеціального системного вивчення, що зумовлює актуальність пропонованого дослідження. Залишаються недостатньо вивченими і механізми системної взаємодії засобів різних мовних рівнів, що беруть участь у створенні фразеологічної одиниці на позначення голови та її частин.

До того ж лінгвальна природа даних ФО та їх глибинний зв'язок із культурою певного етносу дотепер не отримали належного формального й семантичного опису в зіставно-типологічному плані.

Об'єктом дослідження є фразеологізми з компонентом «*голова та її частини*» у французькій мові в порівнянні з українською мовою.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості фразеологізмів з компонентом «*голова і її частини*» у французькій та українській мовах. **Метою** даної роботи є виявлення спільних та відмінних рис у структурно-семантичних особливостях фразеологічних одиниць з компонентом «*голова та її частини*» у романській (французькій) та слов'янській (українській) мовах.

Для досягнення поставленої мети ставляться і вирішуються наступні **завдання**:

1) виписати з фразеологічних словників французької та української мов фразеологічні одиниці з компонентами «*голова/la tête*», «*язик/la langue*», «*ніс/ le nez*», «*очі/les yeux*», «*рот/la bouche*», «*вуха/les oreilles*», «*обличчя/ visage/face*», «*борода/la barbe*»;

2) визначити, до яких груп в кожній з порівнюваних мов належать фразеологічні одиниці з компонентами «*голова/la tête*», «*язик/la langue*», «*ніс/ le nez*», «*очі/les yeux*», «*рот/la bouche*», «*вуха/les oreilles*», «*обличчя/ visage/face*», «*борода/la barbe*»;

3) провести семантичну класифікацію фразеологічних одиниць з даними компонентами;

4) виявити спільні та відмінні риси у семантичних та структурних особливостях фразеологічних одиниць.

Матеріал дослідження становлять фразеологізми з компонентом «*голова та її частини*» у французькій та українській мовах, вилучені шляхом суцільної вибірки з лексикографічних джерел (Бардоши В., Эттингер Ш. «Фразеологизмы французского языка», Kravtsov Sergueï. Dictionnaire russe-français des locutions idiomatiques, Isabelle Chollet, Jean-Michel

Robert. Les Expressions Idiomatiques та Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше «Фразеологічний словник української мови»), Словник фразеологізмів української мови за редакцією В. М. Білоноженко та окремі мовні одиниці вибрані з літературних творів обох мов. Загальний обсяг дослідженого матеріалу становить 1429 ФО, серед них французької мови – 593, української мови – 836.

Мета й завдання, визначені в роботі, зумовили використання таких **методів** лінгвістичного аналізу:

1) зіставний метод, що слугує для виявлення спільних і відмінних рис у структурі й семантиці досліджуваних ФО у французькій та українській мовах;

2) метод моделювання семантичної структури ФО, спрямований на виявлення смислових зв'язків між фразеологізмами, що дає змогу об'єднувати їх у певні семантичні групи, підгрупи та ряди;

3) описовий метод, який дозволяє систематизувати та комплексно представити отримані результати;

4) компонентний аналіз, що слугує для виділення сем у семантичній структурі фразеологізму;

5) аналіз словникових дефініцій, який використовується під час відбору емпіричного матеріалу, а також для встановлення інтегральних та диференційних сем у семантиці фразеологічної одиниці;

6) прийом буквального перекладу ФО, що використовується для встановлення їхньої внутрішньої форми;

7) кількісний аналіз використано для визначення чисельності семантичних груп і підгруп фразеологізмів, а також продуктивності метафоричних моделей і образів, покладених в їх основу в зіставлюваних мовах.

Новизна роботи полягає в тому, що вперше проводиться порівняльне дослідження специфіки фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її результати поглиблюють теоретичну базу зіставно-типологічного вивчення фразеології та дослідження мовних засобів з компонентом «голова та її частини» у різноструктурних мовах. Розроблені в процесі дослідження принципи аналізу ФО можуть бути використані під час розгляду інших фразеосемантичних груп ФО в різних мовах.

Практична цінність магістерської роботи полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані на курсах порівняльної лексикології (розділ «Фразеологія»), спецкурсах і спецсемінарах із зіставної фразеології (розділ «Семантичне моделювання фразеологічних одиниць») французької та української мов, а також на факультативних заняттях.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення та результати роботи обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях: «Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти» (Львів, 2020) та «Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук» (Одеса, 2020). За темою дослідження опубліковано 2 статті.

Обґрунтування структури роботи. Магістерська робота складається із змісту, вступу, двох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі обґрунтовується вибір теми, розкривається актуальність, наукова новизна і практична цінність роботи, формулюються мета та завдання дослідження, перераховуються методи дослідження, що використовуються в роботі, вказуються джерела фактичного матеріалу. У першому розділі розглядається історія питання, викладається теоретична концепція. У другому розділі виявляються загальні та національно-специфічні риси аналізованих фразеологічних одиниць двох різноструктурних мов. У висновках висвітлено результати проведеного дослідження.

Загальний обсяг роботи складає 85 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ I. СОМАТИЧНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В ЗАГАЛЬНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ

1.1. Тлумачення терміну «соматизм» у лінгвістиці. Соматична фразеологічна лексика в складі мови.

В загальному, під фразеологією ми розуміємо сукупність фразеологічних одиниць однієї мови, або її фразеологічний склад. Дослідження природи фразеологізмів та їх категоріальних ознак є предметом вивчення фразеології як спеціальної лінгвістичної дисципліни.

Фразеологія формує фрагмент мовної картини світу. Фразеологічні одиниці завжди стосуються суб'єкта, тобто виникають вони не тільки для того, щоб описувати світ, а й для того, щоб його інтерпретувати, оцінювати та висловлювати до нього суб'єктивне ставлення. Саме фразеологізми так би мовити нав'язують носіям мови особливе бачення світу, ситуації. У внутрішній формі більшості фразеологізмів містяться такі смисли, які надають їм національний колорит. У самому формуванні фразеологізмів, тобто у відборі образів, простежується їх зв'язок з культурно-національними стереотипами та стандартами.

На початку ХХ століття в європейській лінгвістиці з'явилося декілька робіт, які мали важливу роль в розвитку фразеології як самостійної лінгвістичної науки. У 1909 році з'явилася робота видатного швейцарського лінгвіста Ш. Баллі *Traité de stylistique française*, в якій розроблені проблеми типології словосполучень французької мови в залежності від ступеня стійкості зв'язків складових її слів-компонентів. На жаль, незважаючи на такий вклад у фразеологію Ш. Баллі та найбагатшого матеріалу, який дає французька мова, це не викликало інтересу у французьких лінгвістів для подальшого дослідження теоретичних основ фразеології.

Порівняльні дослідження мовних явищ у сфері фразеології цікавлять лінгвістів у зв'язку з важливістю виявлення загальних та специфічних рис

фразеологічного та лексичного рівнів мов. Вивчення лексико-семантичних і структурних особливостей ФО має велике значення для розгляду історії розвитку мислення народів та пов'язаних із ними соціологічних питань формування культури, зв'язку між художнім та естетичним мисленням.

Мови, що аналізуються в роботі, відрізняються за своїми генетичними та культурно-історичними зв'язками. Вони належать до однієї індоєвропейської сім'ї мов, але є віддалено спорідненими: французька належить до романської групи мов, а українська – до слов'янської.

Використання матеріалу віддалено споріднених мов відповідає концепції типологічного мовного аналізу. О. Ф. Арсентьєва зазначає: «Наявність чи відсутність генетичної спорідненості в залучених до розгляду мов не є суттєвою, оскільки проблеми та методи синхронного типологічного аналізу однаковою мірою актуальні як для мов, генетично між собою не пов'язаних, так і для мов, які входять до однієї генетичної сім'ї» [57, с. 7].

Порівняльний аналіз фразеологізмів, а особливо соматизмів французької та української мов допомагає у свідомому, глибокому засвоєнні теоретичного і практичного матеріалу, сприяє збагаченню знань історії народів, своєрідності їх матеріальної й духовної культури.

Відмінною особливістю фразеологізмів слід вважати їх здатність передавати прояви духовного і матеріального життя за допомогою слів-компонентів (Компонент – «це складова частина фразеологізму, що представляє собою семантично перетворене слово» [21, с. 11], що позначають фізичні, матеріальні процеси, властивості, стану, що сприймаються зором, слухом, що доступно кожній здоровій людині. Такі слова-соматизми, досить часто зустрічаються в складі фразеологічних одиниць.

Оскільки предмет нашого дослідження – структурно-семантичні особливості фразеологізмів з компонентом *«голова і її частини»* у французькій та українській мовах, то перш за все, необхідно, визначити сутність поняття «соматизм» у лінгвістиці.

Як людське тіло в цілому, так і окремі його частини задають параметри для виміру всього: простору, часу і базових типових опозицій «далеко-близько», «свій-чужий» та ін. Людське тіло розглядається як первинна концептуалізація світу. Питання людського тіла — це питання сутності-природи самої людини. Пізнання себе у світі починається з власної ідентифікації, кордонів власного «Я» в протиставленні всьому світу. Чи можна визначити кордони людського тіла? Це є базовою проблемою людського буття. У зв'язку з цим наведемо цікаву цитату: «Важко і навіть неможливо визначити мій початок як суб'єкта, де «Я» починається і закінчується, де ті межі, які оформили б мене...» [22, с.132]. Цей приклад наведено лише для того, щоб проілюструвати актуальність даної проблеми.

Отже, соматичні фразеологізми є одним із найдавніших класів фразеології й становлять, за даними досліджень, найбільш вживану частину фразеологічного складу мови, а саме близько 30 % усіх стійких словосполучень. Подібні твердження висловлює О. Кунін. Згідно з даними дослідника англійської фразеології, фразеологізми з компонентами – назвами частин тіла людини за кількістю знаходяться на третьому місці після слів, які позначають дію і якість [22, с.148]. На думку А.Г. Назаряна, «кількість соматизмів в тій чи іншій мові певною мірою повинна впливати на кількість фразеологізмів даної мови, оскільки лексичні соматизми надзвичайно активно використовуються у фразетворенні». Дослідник, методом суцільної вибірки із загального числа фразеологізмів (8 тис. одиниць), встановив, що вони становлять 17,5 %. Наявність численних досліджень цієї проблеми підтверджує актуальність вивчення специфіки соматичних фразеологізмів, що іменують різні аспекти людського буття. Крім цього, назви частин тіла – найдавніший пласт лексики, що безпосередньо пов'язаний з плотсько-функціональними сторонами людського буття і відображає культурно-антропологічні особливості індивідів, що належать до тих або інших мовних спільнот або соціумів [59, с.13].

Попри наявність багатьох робіт, в яких досліджено соматичні одиниці у різних мовах, сам термін «соматизм» і досі не отримав у лінгвістиці однозначного тлумачення. Так, Д. Маркова виокремлює широке та вузьке трактування поняття «соматизм» [67, с. 61]. Під останнім (від грецького soma (somatos) – тіло) вона розуміє не лише назви зовнішніх частин людського тіла (вузьке розуміння), але й всі слова, які тісно пов'язані з людиною та позначають життєво важливі елементи матеріальної субстанції, без якої людина як живий організм не зможе існувати (широке трактування). Тому, під «соматичним» у широкому значенні розуміється фразеологізм, до складу якого входить слово, що називає будь-яку частину людського тіла, а у вузькому значенні – тільки той фразеологізм, до складу якого входить слово, що називає функціонально важливу частину тіла людини або її внутрішні органи.

Ф. Вакк, аналізуючи фразеологізми естонської мови, що мають у своєму складі слова-назви частин людського тіла, вперше називає їх соматичними, тому походження терміна «соматизм» безпосередньо пов'язане саме з результатами досліджень цього вченого. Ф. Вакк [60, с.12] визначає термін «соматизм» як сукупність стійких словесних комплексів, що мають у своєму складі назви частин тіла людини і тварини, назви рідин у тілі (кров), а також слова, що не називають частини тіла, але є безпосередньо пов'язані з організмом людини (нерви, кістки і т. ін.). Варто зазначити, що дослідник зараховує до соматизмів також стійкі словосполучення, що утворилися внаслідок опису символічних жестів та міміки, оскільки вони пов'язані з частинами тіла. Водночас А. Дюськіна [72, с.129] відносить до соматичних фразеологізмів одиниці з назвами частин тіла людини, не зараховуючи жестові та мімічні фразеологізми до групи соматичних одиниць. Дослідники французької мови також інтерпретують цей термін по-різному. Наприклад, В. Гак запевняє, що «традиційно всі фразеологізми, які містять у своєму складі компонент – частину тіла, позначаються терміном «соматизм» [19, с. 63]. До тематичної групи «Органи і частини тіла», на думку інших

французьких дослідників, поряд з власне частинами тіла часто належать іменники, що відображають різноманітні характеристики та реакції суб'єкта. А. Рей соматизмами називає такі фразеологізми, у яких ядрове слово позначає частину тіла людини [46, с. 138].

Отже, розбіжні трактування терміна «соматизм», «соматичний» призводять до різного розуміння того, які лексеми на позначення частин тіла необхідно зараховувати до соматичної лексики. «Оскільки внутрішній світ людини моделюється за зразком зовнішнього матеріального світу, основним джерелом психологічної лексики є лексика «Фізична», яка використовується у вторинних метафоричних значеннях» [13, с. 95]. Явище це пов'язано з утворенням класів через системи, що працюють в людині, виділені Ю.Д. Апресяном. Основою опису різних станів людини, що відбуваються в її душі або свідомості, процесів, її інтелектуальних або мовних дій, є розроблені автором системи, що виділяються в людині: 1) фізичне сприйняття (зір, слух, нюх, смак, дотик), які локалізуються в органах сприйняття (очі, вуха, реакції на різного роду зовнішні та внутрішні впливи (блідість, холод, ніс, мова, шкіра); 2) фізіологічного стану (холод, спрага, бажання — статевий потяг, біль і т.д.), що локалізуються в різних частинах тіла; 3) фізіологічні реакції на зовнішні й внутрішні впливи («мурашки», жар, піт, серцебиття та ін.), на які реагують різні частини тіла (обличчя, серце, горло) або тіло в цілому; 4) фізичні дії й діяльність (працювати, відпочивати, йти, стояти, лежати, кидати, малювати і т.п.), що виконуються кінцівками або тілом; 5) бажання (хотіти, прагнути) — первинні, пов'язані з фізіологічними потребами, що локалізуються в тілі, і — «окультурені», пов'язані із задоволенням духовних потреб — локалізуються в душі; 6) мислення й інтелектуальна діяльність (уявляти, вважати, розуміти, пам'ятати, інтуїція), що локалізуються у свідомості (розумі, голові); 7) емоції (боятися, радіти, гніватися, любити), первинні (страх, лють) та «окультурені» (надія, відчай, здивування, захоплення), що локалізуються в душі, серці, грудях; 8) мова (повідомляти, обіцяти, наказувати, лаяти, хвалити), обслуговуючий мовою [69, с. 42]. Ці

системи в різній мірі взаємодіють одна з одною. Антропоцентричність є головною ознакою при аналізі мовної картини світу, створюваної фразеологізмами, так, антропоцентричність картини світу, як зауважує Ю.Д. Апресян, «виражається в її орієнтації на людину, тобто людина виступає як міра всіх речей *sous le nez – під носом, близько; par-dessus les oreilles – по вуха, по горло; de longue main – давним-давно*» [13, с. 337]. На основі антропоцентричного розуміння і сформувалося значення цілого ряду фразеологічних одиниць і базових слів: *голова колони, ніжка столу, горло пляшки, прибрати до рук* та ін.

Узагальнюючи результати досліджень французьких та вітчизняних науковців, а також на основі власних спостережень під терміном «**соматизм**» розуміємо центровий компонент, що позначає частину тіла або внутрішній орган людини, що входить до складу фразеологічної одиниці. Відповідно соматичний фразеологізм – це стійкий оформлений вираз з повним або частково переосмисленим значенням його складових, який містить у своєму складі семантичний компонент – соматизм, що позначає частину тіла або орган людини: «*coûter les yeux de la tête*»; *une bonne tête*»; «*tête comme un mule*» «*око за око*», «*одна голова добре, а дві краще*». На нашу думку, віднесення до числа соматизмів лексем на позначення різноманітних характеристик та реакцій суб'єкта (сльоза, піт), а також прикметників та дієслів, що позначають функції, які виконують певні органи, є не повністю обґрунтованим.

Зазначимо, що соматична лексика – цілісна система, яка має відносно постійну кількість об'єктів номінацій. Попри той факт, що соматичні фразеологізми ґрунтуються здебільшого на спостереженні за поведінкою людини і мають спільну основу у різних мовах, функціонування соматичної лексики залежить від індивідуальних особливостей конкретної мови, історичних аспектів її розвитку і має свої кількісні та якісні характеристики. Крім того, у соматичній фразеології вживають найменування тих частин тіла, з функціями яких людина стикається повсякденно.

1.2. Джерела виникнення фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини»

Зрозуміло, що будь-яке значення мовної одиниці формується шляхом абстрагування від певного класу фрагментів ситуацій об'єктивного світу і виокремлення семантичних ознак, які є загальними для цього класу. Значення мовної одиниці міститься в свідомості людини у прихованій для неї формі і його можна пізнати за допомогою аналізу семантичного змісту окремих значень кожного слова. Значення містить низку ознак, які його характеризують. Основною одиницею мови, що має лексичне значення, є, як відомо, слово. Морфема також містить лексичне значення, але слово є мінімальною вільною формою, тобто найменшою одиницею мови, яку можна вживати ізольовано [59, с.10]. Таким чином, слово – мінімальна структурна одиниця ФО. Слова реалізують свої значення, які відображають поняття, що гармонійно сполучаються між собою. Отже, значення слів є взаємообумовлені, і можливість їх сполучуваності обмежена.

Порівняльний структурний аналіз фразеологізмів тієї чи іншої мови ґрунтується на ідеї розділення стійких зворотів. Суть даного аналізу полягає в описі компонентного складу кожного досліджуваного фразеологізму, вивчається у виявленні основних структурних особливостей у побудові стійких зворотів і в розподілі фразеологізмів за групами на підставі їх компонентного складу (наприклад, в одну групу віднести всі фразеологізми української та французької мови, що мають структуру «Adv + S», в іншу – звороти з розташуванням компонентів «S + V» і т.д.). При зіставленні структурних моделей однієї мови зі структурними моделями іншої мови можна зробити висновок про те, в чому схожі їх фразеологічні системи, а в чому відрізняються, і зробити припущення про те, з чим ці подібності та відмінності пов'язані.

Багато дослідників визнають «слівну» природу компонентів. ФО характеризуються семантичною цілісністю компонентів, коли значення ФО

не виводиться зі значень тих слів, що входять до її складу. С. Л. Кір'янов вважає компоненти ФО специфічно вжитими словами та з поняттям ФО пов'язує термін «нарізно-оформленість». Зазначаючи про наявність у фразеологічних зворотів семантичної цілісності, основою якої є ідіоматичність, дослідник стверджує, що вони мають будову вільного, власне граматичного сполучення слів, тобто зовнішньою ознакою, яка вирізняє слово і ФО, є так звана «цільнооформленість» слова і «нарізнооформленість» ФО. Під «нарізнооформленістю» вчений розуміє особливу синтаксичну організацію, складові якої є окремими словами, а «цільнооформленість» розглядає як загальне граматичне оформлення усіх складових елементів [64, с. 8]. О. В. Кунін наголошує на слівному характері компонентів як найважливішому чиннику, котрий обумовлює «нарізнооформленість» ФО, що викликає актуалізацію компонентів фразеологізмів, повертаючи їм статус слова у мовленні [23, с. 8].

У нашому дослідженні дотримуємося останньої точки зору щодо природи фразеологічного компонента. «Нарізнооформленість» ФО з компонентом *«голова та її частини»* зумовлює слівний характер компонентів. Тому ми вважаємо, що компонентом *«голова та її частини»* у будь-якому типі ФО з компонентом *«голова та її частини»* завжди є словом, оформленим морфологічними чи синтаксичними засобами мови. Синтаксична структура ФО з компонентом *«голова та її частини»* граматично оформлює компонент *«голова та її частини»* і визначає його місце у структурі самого фразеологізму.

З діапазоном сполучуваності слів-компонентів пов'язана стійкість ФО з компонентом *«голова та її частини»*. М. П. Кочерган, підсумовуючи дослідження лінгвістів у сфері фразеології, наголошує на відтворюваності та структурно-семантичній стійкості фразеологізмів, під якою розуміє постійне співвідношення значення сполучення слів з його лексико-граматичним способом вираження, що є наслідком переосмислення всього сполучення або окремих його компонентів [5, с. 293]. Стійкість ФО з компонентом *«голова*

та її частини» ґрунтується на обмеженні у виборі складових компонентів, тобто полягає в постійності форми та змісту, і обумовлює відтворюваність ФО з компонентом *«голова та її частини»* у готовому вигляді. Словосполучення стає ФО з компонентом *«голова та її частини»* за умови її регулярного відтворення у мовленні та різних контекстах. У нашому дослідженні ФО з компонентом *«голова та її частини»* розглядаємо як *нарізно оформлені, але семантично цілісні стійкі сполучення слів, у складі яких наявний один або декілька компонентів «голови та її частин».*

Як відомо, в давнину людина порівнювала навколишній світ з частинами свого тіла, зокрема з головою, руками, ногами. Використовуючи назви частин тіла в переносному значенні, люди більш повно передають свої думки і почуття, тому назви частин тіла є важливим об'єктом дослідження сучасної лінгвістики. Споконвіків в усіх мовах *голова* сприймалася як частина людського тіла, без якої життя людини неможливе, вона вважалася розумовим центром людини (на відміну від серця, яке закріпилося у мові як чуттєвий, емоційний центр людського життя). Згадана лексема полісемійна в українській мові: 1. Частина тіла людини або тварини, в якій міститься мозок – вищий відділ центральної нервової системи; 2. Орган мислення; мозок, 3. Особа, яка керує зборами, засіданням і т. ін., 4. Керівник установи, об'єднання, товариства, організації та їх відділів, 5. Основне, головне в чому-небудь, 6. Авторитетна особа; головний у якій-небудь справі, 7. Перші ряди, передня частина чого-небудь (колони, загону, групи і т. ін.), що рухається. [15, с.109]. В етимологічному плані споріднене з лит. *galvą*, лтш. *galva*, др.-прусск. *gallū*, зн. в. *galwan*. Порівнюють також з вірм. *glux*, род. в. *glxoy* «голова» з **ghōlū-*, давньоукр. голова мало ще знач. «вбитий» [49, с. 456].

У французькому онлайн словнику Linternaute.fr/dictionnaire визначення *голови* трактується, так: *Tête*, *nom féminin* – 1) анатомія – верхня частина тіла, череп, приклад: *J'ai mal à la tête*; 2) Обличчя, вираз, фізіономія, приклад: *Tu fais une drôle de tête*; 3) Поєднання інтелектуальних здібностей, розуму,

мозку, приклад: *Il a perdu la tête!*; 4) Особа, яка керує, синоніми: *chef, cime, leader, directeur, meneur, porte-drapeau* [75].

Можна зробити висновок, що *голова* в обох мовах є ознакою вершини, розуму та інтелектуальних здібностей. Так, О.Ф. Арсентьєва вважає, що в семантиці фразеологізмів французької мови спостерігається існування загальних, інтернаціональних елементів, що обумовлюється різними лінгвістичними факторами. На її думку, продуктивними способами виникнення міжмовних фразеологічних одиниць є фразеологічне калькування, запозичення без перекладу, фразеологічне семантичне запозичення і явище паралелізму. Як відомо, при калькуванні здійснюється переклад по компонентах іншомовного словосполучення, запозичується структура та семантична вмотивованість, що сприяє збереженню фразеологічного образу. Семантичне калькування є ефективним способом зближення фразеологічної системи різних мов і поповнення або збагачення фразеологічного фонду кожної мови. це свідчить про наявність елементів, що не перекладаються в семантичній структурі ФО. Семантика цих фразеологізмів може бути передана компонентами ФО в іншій мові, але не перекладається образ, який лежить в основі семантики цих фразеологізмів.

За твердженням О.Ф. Арсентьєвої, інтернаціональні елементи в семантиці фразеологізмів з'являються в результаті фразеологічного паралелізму, який ґрунтується на однаковому переосмисленні вихідних вільних словосполучень. Велику роль у розвитку фразеологічного паралелізму грають тропи. Переосмислення змінних словосполучень в різних мовах настає шляхом окремого або сукупного метафоричного перенесення або образного порівняння [57, с. 234]. Ю.П. Солодуб також стверджує, що у фразеологічному фонді мови можуть бути інтернаціональні фразеологізми, власне національні фразеологізми та фразеологізми змішаного типу [65, с. 24].

Інтернаціональними фразеологізмами він називає фразеологізми, що мають однаковий план змісту, але план вираження або граматичне

оформлення яких, залежить від структури мови. Власне національні фразеологізми – це такі фразеологізми, які не перекладаються через відсутність смислових співвідношень. Вони можуть відповідати одному слову або вільному словосполученню.

Фразеологізми змішаного типу – це фразеологізми, в семантиці яких існують інтернаціональні та національні елементи. До них відносяться фразеологічні одиниці, які мають однакове значення, але різний фразеологічний образ. Образ пов'язаний зі специфічними властивостями, національною своєрідністю, яка належить певній мові. Образ висловлює національні відносини народу-носія мови, його асоціації за певних явищ дійсності та світобачення. За походженням фразеологізми з компонентом «голова та її частини» можна розділити на дві групи: 1. Існують з давніх-давен у даній мові і 2. Запозичені [6, с. 64].

До першої групи належать ФО:

- розмовно-побутового походження: «*avoir une paire de lunettes contre le soleil*» (букв. «мати пару сонцезахисних окулярів») – «ходити з синяками, темними колами під очимами, ходити з підбитим оком»;
- походження від приказок та прислів'їв: «*les yeux de l'é tranger voient plus loin*» – «здалеку видніше»; «*entre quatre-z-yeux*» – «віч-на-віч»;
- виникли у професійній та жаргонній мові: укр. Голова профспілки; франц. *une tête de linotte*;
- книжкового походження: «*Comment veux-tu qu'il pêche avec sa moustache en guidon d 'course! Y fait peur au poisson!*» [47, с.68] – «Як, по-твоєму, він буде ловити рибу з загнутими вверх вусами! Та він злякає всю рибу!»
- пов'язані з історичними подіями, традиціями та звичаями народу: «*la barbe ne fait pas le philosophe*» – «борода - не ознака вченості», мається на увазі, ті часи, коли бороду заводили тільки вчені та визначні історичні діячі.

Другу групу складають запозичені фразеологічні одиниці, тобто ФО іншомовного походження. До фразеологічним запозичень відносяться «Фразеологічні звороти, утворені в результаті повного або часткового матеріального запозичення стійких сполучень з інших мов, зазвичай в тому вигляді, в якому вони відомі у джерелі мови» [27, с. 64].

Слов'янська фразеологія (українська). Джерела фразеології української мови, багато дослідників поділяють на національні та запозичені [33, с. 5]. Так, до національних джерел фразеології багатьох слов'янських мов, відноситься загальна для всіх слов'ян мова – загальнослов'янська (укр. водити за ніс; серб. вући за ніс; рос. водити за ніс; укр. водити за ніс, польск. wodzić za nos і т.д.) [10, с. 5]. Далі, лише українські фразеологізми, які можна розділити на ще дві групи: 1. Східнослов'янські, що виникли в епоху існування давньоруської мови (VI - XV ст.); 2. Власне українські ФО, які з'явилися в українській мові в епоху роздільного існування української, білоруської та російської мов (десь з XV ст. по теперішній час) [10, с. 5].

Фразеологія української мови сформувалася протягом багатовікового історичного розвитку мовної творчості українського народу, його контактів з іншими народами та їх культурами. Тому розрізняють кілька джерел виникнення фразеологізмів:

1. Основним джерелом створення і поповнення фразеологізмів є жива народна мова, з якої надходять у літературну влучні вирази, прислів'я, приказки, дотепи, жарти. Такі вислови пов'язані з обрядами, звичаями, побутом і характером народу: *оком не моргнути, крутиться на язиці, позичати в сірка очей, одна голова добре, а дві краще* тощо.

2. Значна частина фразеологізмів української мови за походженням є виразами професійно-виробничого мовлення: *вушко голки* (з мови кравців); *клювати носом* (з мови рибалок); *«живе» обличчя* (з мови артистів); *не нюхати пороху, голова колони* (з мови військових) та ін.

3. Є в українській мові й фразеологізми античного походження: *гомеричний сміх, погляд Медузи Горгони* тощо.

4. Фразеологізми біблійного походження: *умивати руки, у поті чола, хоч губи посмачити, голова Понтія Пілата* та ін.

5. Крилаті вислови – це образні вислови, цитати, афоризми, що вийшли з відомих літературних чи публіцистичних джерел і «зажили своїм окремим життям», стали акумульованим, стислим вираженням важливої ідеї, думки, сентенції: *«Інший до сивого волосу доживе, а косарем не годен стати, а ти ще й на вулицю вечорами не заглядував, а на лузі отамана вів. Отака моя всюди метрика була, аж поки тобі й лоба не забрили»; «Вона давненько накидала на Ярину оком, та й Богдан ніби тягнувся до неї, все придивлявся оком».* [11, с.75]; *«над його головою згущалися зловісні хмари»* [11, с. 144]

6. Прислів'я – це усталений вислів повчального характеру, що виражає переважно морально-етичну ідею: *Він такий, що в одне вухо влізе, а в друге вилізе; Губа – не дура.*

Особливістю прислів'їв є те, що вони мають здебільшого римовану форму, складаються з двох частин. Змістом другої частини є протиставлення першій або висновок: *За дурною головою, та й ногам нема спокою.*

7. Приказка – усталений вислів узагальненого змісту, який часто має пряме значення (прикладання) до конкретної життєвої ситуації: *Язик до Києва доведе.* Від прислів'їв приказки відрізняються тим, що в них немає висновків, повчань (другої частини вислову). Вони ніби натякають на результат.

Відома дослідниця крилатих висловів А. П. Коваль вважає, що слова, щоб стати крилатими, повинні випурхнути з-під обкладинки книжки, відірватись, від неї, навіть переосмислити і розширити значення [12, с. 77].

Отже, більшість українських фразеологізмів виникли з приказок, прислів'їв, крилатих висловів, а також деякі – фразеологізмів біблійного і античного походження.

Романська фразеологія (французька). Як показує історія французької фразеології, етимологічні дослідження поклали початок теоретичного вивчення цієї дисципліни [26, с.67]. Французька мова має багатий

фразеологічний склад, причому, більшість одиниць цього складу виникло на національній основі. Вони одночасно зберігають і розкривають минуле, відображаючи характер, звичаї та національні риси французького народу.

Джерела походження французьких фразеологізмів можна розділити на:

1. Власне французькі та 2. Запозичені.

Власне французькі фразеологізми можна віднести до двох великих категорій: а) нетермінологічного, та б) термінологічного походження [26, с. 261]. У кожній з цих категорій виділяються групи і підгрупи.

Отже, в першій категорії, у фразеології нетермінологічного походження існує кілька джерел:

1. ФО, пов'язані з національними реаліями:

- фразеологізми, пов'язані з історичними подіями: франц. – *tendre la main* – просить милостиню;

- фразеологізми, пов'язані з народними переказами: *le diable était beau quand il était jeune* – в молодості і чорт прекрасний;

- фразеологізми, пов'язані із звичаями французького народу: *c'est une autre paire de manches* – це зовсім інша річ; *en mettre sa la main au feu* – дати руку (голову) на відсіч;

- фразеологізми, пов'язані з анекдотом: *ce n'est pas la mer à boire* – це не така важка справа; *faire comme le nègre* – продовжувати займатися своєю справою;

- фразеологізми, що виникли на основі відомих історичних цитат і фраз: *j'y suis, j'y reste* – раз вже я тут, тут і залишусь; *qui m'aime me suive* – хто мене любить, нехай йде за мною;

- фразеологізми, що виникли на основі літератури: *revenir / retourner à ses moutons* – повернутися до предмету розмови; *éclairer sa lanterne* – пояснити свою думку; *vous l'avez voulu, George Dandin* – винен сам, сам цього хотів; *maître Jacques* – майстер на всі руки.

2. ФО, пов'язані з людиною:

- фразеологізми, які містять антропоніми: *femme du monde* – світська дама; *home de lettres* – письменник;
- фразеологізми, які містять соматизми: *prendre son pied* – насолоджуватись; *avoir bon dos* – бути терплячим.
- фразеологізми, джерелом яких є речі, що допомагають у розвитку людини: *jusqu'aux moelles* – до глибини душі.
- фразеологізми, джерелом яких є елементи нервової і серцево-судинної системи: *donner / taper sur les nerfs* – діяти на нерви;
- фразеологізми, джерелом яких є абстрактні поняття: *tomber sous le sens* – бути очевидним; *mettre qn a la raison* – навчити когось.
- фразеологізми, джерелом яких є спосіб поведінки людини: *faire la grimace* – висловлювати невдоволення.

ФО, пов'язані з природою:

- фразеологізми, пов'язані з неживою природою: *clair comme le cristal* – абсолютно прозорий; *après la pluie le beau temps* – після дощичку буде сонечко; *jeter feu et flamme* – громи і блискавки.
- фразеологізми, пов'язані з живою природою: рослинний світ: *grosse légume* – важлива персона; *sentir le sapin* – бути при смерті; *couvrir qn de fleurs* – розхвалювати когось.

Фразеологізми термінологічного походження також діляться на групи (12): ФО, пов'язані з військовою справою; ФО, пов'язані з морською справою; ФО, пов'язані з полюванням; ФО спортивного походження; ФО, пов'язані з їздою верхи; ФО, пов'язані з різними іграми; ФО, пов'язані з медициною; ФО, пов'язані з фінансовим справою; ФО, пов'язані з різними ремеслами; ФО, пов'язані з мистецтвом; ФО, які виникли на основі науково-технічних термінів; ФО, пов'язані та які виникли на основі лінгвістичних термінів.

Запозичення фразеологізмів – «це результат взаємовпливу та взаємозбагачення різних мов» [26, с. 274].

Джерела фразеологічних запозичень діляться на двігрупи:

- ФО, запозичені з античної міфології: *le talon d'Achille* – Ахіллесова п'ята; *avoir des yeux d'Argus* – очі Аргуса.
- ФО, запозичені з християнської релігії (зокрема з Біблії): франц. *baiser de Judas* – укр. поцілунок Юди.

У висновку слід зазначити, що французька фразеологія є «Джерелом поповнення фразеологічного фонду інших мов» [26, с. 278]. Ось кілька прикладів запозичених фразеологізмів українською мовою, які використовуються й іншими мовами: *pour les beaux yeux de qn* – укр. заради чийось прекрасних очей; *voir la mort en face* – стояти перед обличчям смерті, «*en tête-à-tête*» – вживається у всіх мовах.

Джерела виникнення фразеологізмів французької та української мов відображено в Додатку А, на рис.1.1

Якщо слов'янська ментальність – це завжди більше сердечності, емоцій, сарказму, інколи навіть згрубілості у стійких висловах, то у фраземах носіїв французької мови більше стриманості, раціональності, організованої розумом європейської цивілізації.

1.3. Експресивно-стилістичні властивості фразеологізмів з компонентом «голова та її частини» української та французької мов

Вивчаючи стилістичну диференціацію фразеологізмів, слід говорити «про ті емоційно-експресивні особливості, які отримуються ними внаслідок їх кращого і навіть виключного вживання в тих, а не інших сферах чи галузях людського спілкування» [15, с. 242].

Відмінності фразеологічних одиниць за стилістичною приналежністю та експресивним забарвленням пояснюються тим, що кожному із стилів мови притаманні особливі мовні засоби і прийоми, які обираються та говоряться з загальнонаціонального мовного запасу для вираження певного змісту. Закріпленість або переважне вживання того чи іншого стійкого сполучення

слів в будь-якому стилі мови і пов'язані з цим різноманітні експресивні властивості становлять сутність цих відмінностей.

Класифікацію фразеологічних одиниць з погляду їх закріпленості за функціональними стилями мови з урахуванням їх експресивно-стилістичних властивостей детально опрацьовували Г. Їжакевич, В. Ужченко і Д. Ужченко, М. Шанський та ін.

За М. Шанським, поділ фразеологізмів за їх стилістичною приналежністю й експресивними властивостями пояснюється тим, що мова виступає як сукупність декількох стилів, кожному з яких притаманні свої особливі мовні засоби та прийоми. Під час опрацювання експресивно-стилістичної класифікації фразеологізмів М. Шанський враховував те, що з одного боку, багато фразеологізмів виступає як значеннєві одиниці, вживання яких обмежене різними стилями мови, а з іншого боку, багато ФО не тільки називають те чи інше явище дійсності, а й несуть у собі ставлення мовця до цього явища [74, с. 265]. Відповідно дослідник виділяє такі експресивно-стилістичні типи фразеологізмів: міжстильові, розмовно-побутові, книжні (фразеологічні архаїзми і фразеологічні історизми) фразеологізми. Класифікуючи фразеологізми у такий спосіб, мовознавець зазначає, що стилістична диференціація фразеологізмів, як і приналежність конкретного фразеологізму до певного розряду є явищем історичним: все більша кількість фразеологізмів у процесі розвитку мови стає міжстильовою, інтенсивно виникають нові групи та моделі серед фразеології розмовно-побутової та книжної, постійно відбувається експресивно-стилістична переоцінка окремих фразеологізмів тощо. Стилістична класифікація фразеологізмів, на думку Г. Їжакевич, повинна забезпечувати два аспекти дослідження: 1) функціонально-стильовий аспект (співвіднесення окремих фразеологізмів або їх груп з певними функціональними стилями чи їх різновидами у певній національній мові), завданням якого є проаналізувати специфіку використання фразеологізмів у різних стилях мови, встановити закріпленість їх за тими чи іншими стильовими функціональними

різновидами, а також простежити можливості й наслідки переходу функціонально сталих словосполучень з виразової системи одних стилів до інших; 2) власне стилістичний аспект (у широкому розумінні повинен враховувати закріпленість чи переважне вживання сталого словосполучення у певній сфері мовлення; у вузькому розумінні повинен виявляти експресивні властивості, визначати власне-стилістичні функції фразеологізмів, що у процесі мовлення виступають з певними художньо виражальними настановами (урочистості, іронії тощо) або набувають певного емоційного забарвлення, відтворюючи почуття позитивного / негативного плану). Цей аспект дослідження дозволяє Г. Їжакевич виділити такі групи фразеологізмів: розмовно-побутові фразеологізми, народно-поетичні фразеологізми та книжні фразеологізми [74, с. 266]. Під стилістично забарвленими фразеологізмами В. Ужченко та Д. Ужченко розуміють, по-перше, стильову приналежність фразеологізму, закріплення за певними сферами мовленнєвого спілкування; по-друге, стилістично забарвленими називаються і фразеологічні одиниці, що перебувають за межами літературної мови, наприклад просторічні. Відповідно, дослідники виділяють такі функціонально-стильові розряди фразеологізмів: розмовні фразеологізми, просторічні фразеологізми, фольклорні фразеологізми та книжні фразеологізми. Стилістичне забарвлення фразеологізму найтісніше пов'язано з експресивністю, емоційністю й оцінністю. Крім того, автори зазначають, що фразеологізми виконують найрізноманітніші стилістичні функції [74, с. 266].

Розглянемо детальніше експресивно-стилістичні властивості фразеологізмів з компонентом *«голова та її частини»* на прикладі української та французької мов.

Міжстильові фразеологічні одиниці з компонентом *«голова та її частини»*.

Міжстильові фразеологізми – це стійкі поєднання слів, відомі і вживаються в усіх стилях мови і мають «нульову» стилістичну

характеристику, тобто позбавлені емоційно експресивного забарвлення й оцінки, і використовуються суто у номінативній функції. М. Шанський до основних ознак міжстильових фразеологізмів зараховує: відсутність оцінки й експресивного забарвлення, функція найменування явищ об'єктивної дійсності, загальноновживаність, стилістична нейтральність у синонімічних рядах [32, с. 57].

Міжстильові фразеологізми так, як і міжстильові слова, є, таким чином, простими найменуваннями явищ об'єктивної дійсності без будь-якої їх оцінки: в українській мові це такі фразеологізми, як - прямо перед очима, віч-на-віч, підняти голову, у французькій – «*avoir bon oeil (de bons yeux)*» – «мати хороший зір», «*tenir l'oeil à... (sur...)*» – «спостерігати за..., слідувати за..», «*en tête-à-tête*» – «віч-на віч». Вони експресивно не забарвлені та є загальноновживаними, а тому в ряду синонімічних слів і фразеологізмів завжди виступають як стилістично нейтральні; укр.: підняти голову – задерти ніс; віч-на віч – лице в лице; франц. «*en tête-à-tête*» - *entre quatre-z-yeux*» - *le face-à-face* – «віч-на-віч».

Фразеологізмів міжстильового характеру багато, їх кількість постійно зростає. Однак, на відміну від міжстильових слів, що складають основу лексики, – їх все ж менше, ніж фразеологізмів, обмежених у своєму вживанні певною сферою спілкування. Ця обставина пояснюється тим, що переважна більшість фразеологізмів еквівалентних слову, функціонує як в українській, так і у французькій мовах в образних синонімах слів і має будь-яке експресивно-стилістичне забарвлення.

Розмовно-побутові фразеологічні одиниці з компонентом «*голова та її частини*».

Розмовно-побутові фразеологізми – це стійкі поєднання слів, які переважно або виключно вживаються в усному мовленні та в художньому мовленні, характеризуючись при цьому «зниженим» експресивно-стилістичним забарвленням [74, с. 269]. Фразеологізми розмовно-побутового характеру відрізняються від міжстильових фразеологізмів, з одного боку,

більш вузькою сферою вживання а з іншого – своїм «зниженим» експресивно-стилістичним забарвленням (лагідний, лайливий, іронічний, зневажливий, жартівливий та ін.). Ці специфічні властивості розмовно-побутових фразеологізмів особливо яскраво видно при порівнянні їх із синонімічними загальноживаними словами: укр. втекти – накивати п'ятами; вилікувати – підняти на ноги; говорити – тріпати язиком; втручатися – пхати носа; думати – голова варить; франц. *s'endormir* – *piquer du nez* – клювати носом, засинати; *se pense - se casser [se creuser] la tête* – ламати голову, думати над чимось; *alerte - dresser l'oreille* – наострити вуха, насторожитись.

Майже всі розмовно-побутові фразеологічні одиниці мають подібний характер. Вони вносять в мову відтінок невимушеності, простоти.

До цього типу, за М. Шанським (пор.: В. Ужченко та Д. Ужченко розмежують розмовні фразеологізми та просторічні фразеологізми), належать просторічні фразеологізми, які мають «знижене» експресивно-стилістичне забарвлення.

Стилістичні функції розмовно-побутових фразеологізмів детально аналізує Г. Їжакевич:

1) основними сферами вжитку розмовно-побутових фразеологізмів є усне побутове мовлення та художня література, в якій фразеологізми використовуються з метою художнього відтворення розмовної мови;

2) стилістичною функцією розмовної фразеології в публіцистичних творах є створення настрою задушевності, простоти й переконливості укр. – *Хоч і боліло серце старого, та його дитина..., може, і зложить свою голову на чужій чужині, та що вдієш?* (Панас Мирний) [74, с. 269]; франц. «*Vous oubliez combien de morts, d'invalides, de gueules cassées!*» [38, с. 144] - «Ви забуваєте число убитих, покалічених, інвалідів з лицьовим пораненням!»;

3) включення розмовних елементів у систему властивого для публіцистики книжного мовлення зумовлює посилену експресію тексту, гостро-сатиричний ефект, що виникають при зіткненні контрастних мовно-

стильових одиниць укр. (*Але раптом Коха не стало в журналах: наче корова язиком злизала «рейхскомісара», хоч пригоди Коха за останні кілька місяців заслуговують на те, щоб присвятити його особі принаймні кілька номерів «Фолькішер беобахтер»* (Я. Галан) [74, с. 269]; франц. «...*C'est des disputes, c'est des bécotages, c'est des brouilles, c'est des réconciliations où on ne peut plus se tirer du pieu, c'est les jambes ramollies en scène et les yeux au beurre noir; c'est la vie gâtée, quoi!*» [38, с.114] - «... Нескінченні спори, поцілунки, сварки, примирення, після яких ніяк не можуть розлучитися з ліжком, а в результаті, коли вони виходять на сцену, у них розслаблені м'язи і темні кола під очима; в загальному, не життя, а каторга!»;

4) розмовно-побутова фразеологія може включатися в контекст іншого стилістичного плану, і це інтенсифікує ефект комізму укр. – *Показав се [карту] батькові, розтолкував, і старий аж за голову взявся* (І. Франко) [74, с. 270]; франц. – «...*mes yeux bouffés et mes joues rasées à la biscotte, je n'avais pas l'air dans mon assiette*» [45, с. 47] – «... з опухлими очима і неголеними щоками, я виглядав не найкращим чином»;

5) гумористичний і сатиричний ефект часто досягається введенням у текст літературного твору просторічної, іноді згрубілої фразеології або усталених сполучень розмовного характеру з яскраво вираженою гумористичною семантикою укр. «*Поїхали ми до Києва. В Києві я роззявив рота на вокзалі і так ішов з вокзалу через увесь Київ аж до святої Лаври, де ми з матір'ю зупинились*» (Остап Вишня) [74, с. 270]; франц. – «*Il a un drôle de quart de brie au milieu de la figure, le délégué!*» [37, с. 238] - «Ну і величезний ніс у делегата на пиці!»;

6) для творів наукових, офіційно-ділових розмовно-побутова фразеологія не характерна [74, с. 270].

Отже, специфічні властивості розмовно-побутової фразеології зумовлюють її широке використання в художніх творах, допомагають авторові досягти, так би мовити «яскравості і соковитості мови», відтворюючи улюблені засоби народного висловлювання.

Книжні фразеологічні одиниці з компонентом «голова та її частини»

Книжні фразеологізми – це стійкі поєднання слів, переважно або виключно вживаються в писемній мові. Фразеологізми книжні відрізняються від розмовно-побутових фразеологізмів, з одного боку, абсолютно іншою сферою вживання (це фразеологізми, характерні для письмової мови), а з іншого – своїм «підвищеним» експресивно-стилістичним забарвленням (книжний, урочистий, патетичний, поетичний та ін.).

Книжні фразеологізми вживаються в основному в нормативній літературній мові, публіцистичних і наукових творах, художній літературі та ін. Тому найбільші групи утворюють книжні фразеологізми термінологічного, публіцистичного та поетичного характеру [33, с. 131].

Специфічні властивості книжкових фразеологічних одиниць ясніше всього виявляються тоді, коли вони порівнюються з синонімічними загальнозживаними словами: укр. *миттєво* – в мить ока; франц. – *ignorer – clore l'oeil; fermer les yeux (sur qch)* – ігнорувати, навмиснозакривати на щось очі.

В. Ужченко та Д. Ужченко зазначають, що книжні фразеологізми використовуються у наукових і публіцистичних текстах, у художніх творах, але трапляються значно рідше за інші типи фразеологізмів. До книжних фразеологізмів, на думку дослідників, належать насамперед запозичення з грецької міфології, біблійних легенд, запозичення зі старослов'янської та європейських мов: [74, с. 267] укр.: *очі Аргуса* – франц.: *avoir des yeux d'Argus* (з грецької міфології: Стоокий Аргус, у якого половина очей була відкритими, в той час як п'ятдесят інших відпочивали, був всевидячим і всемогутнім стражем при Іо. Тому стародавні греки назвали Аргуса «Всевидячим вартовим».); укр. в чужому глазу бачить зразу, а в своїм – ні разу; франц. : *voir une paille dans l'oeil du prochain et ne pas voir la poutre dans le sien* (з Біблії, Нового завіту, яке відноситься до Євангелія від Матвія (глава 7, вірш 3), де з'являється в такій формі «Що ти дивишся на скалку в оці брата свого, але не відчуваєш колоди в своєму оці?»))

Особливе місце серед фразеологічних одиниць книжного характеру, на думку М. Шанського, посідають застарілі фразеологізми, які поділяються на: фразеологічні історизми та фразеологічні архаїзми [74, с.267]. Фразеологічні історизми – це фразеологізми, що вийшли з активного вживання в зв'язку зі зникненням відповідного явища дійсності: укр.: голова раднаркому; франц. *mettre à prix la tête de qn* – назначити винагороду за чийось голову.

Фразеологічні архаїзми – це фразеологізми, які вийшли з активного вживання в зв'язку з витісненням їх іншими стійкими поєднаннями слів або окремими словами, які є більш придатними для висловлення відповідних понять: укр. *дзигорити язиком – базікати; доля маслом губи змастить – пощастило в житті кому-небудь;* франц. *oeil de boeuf* – п'ятифранкова монета (франки не діють).

Отже, класифікуючи фразеологічні одиниці за експресивно-стилістичними властивостями, слід враховувати, звичайно ж, що їх стилістична диференціація так само, як і належність конкретного фразеологізму до тієї чи іншої групи, є явищем історичним: в процесі розвитку мови, як української, так і французької все більше фразеологізмів стають міжстильовими, інтенсивно виникають нові групи і моделі серед розмовно-побутових та книжних фразеологізмів, постійно відбувається експресивно стилістична переоцінка окремих фразеологізмів і т. д.

Висновки до першого розділу

В результаті проведеного аналізу теоретичної частини робимо наступні висновки:

1. Під терміном «соматизм» розуміємо центровий компонент, що позначає частину тіла або внутрішній орган людини, що входить до складу фразеологічної одиниці. Відповідно соматичний фразеологізм – це стійкий оформлений вираз з повним або частково переосмисленим значенням його складових, який містить у своєму складі семантичний компонент – соматизм, що позначає частину тіла або орган людини: франц. «*coûter les yeux de la tête*»; «*une bonne tête*»; «*tête comme un mule*», укр. «око за око», «одна голова добре, а дві краще».

2. Стійкість ФО з компонентом «*голова та її частини*» ґрунтується на обмеженні у виборі складових компонентів, тобто полягає в постійності форми та змісту, і обумовлює відтворюваність ФО з компонентом «*голова та її частини*» у готовому вигляді. Словосполучення стає фразеологізмом з компонентом «*голова та її частини*» за умови його регулярного відтворення у мовленні та різних контекстах.

3. У нашому дослідженні ФО з компонентом «*голова та її частини*» розглядаємо як нарізно оформлені, але семантично цілісні стійкі сполучення слів, у складі яких наявний один або декілька компонентів «*голови та її частин.*»

4. Соматизми «*голова та її частини*», як складова фразеологізму, володіють багатомисловою символікою – бачення всього, інтелект, мораль, істинність. Компоненти «*голова та її частини*» в складі фразеологізму, виступають нерідко у своїй основній функції – *голова* – розум, здатність мислити; *очі* – зір, погляд, *ніс* – нюх, *вуха* – слух та ін.

5. Джерела походження фразеології французької та української мов можна розділити на національні та запозичені. Фразеологія української (слов'янської) мови має одне спільне джерело – праслов'янська мова, яка є

загальним джерелом фразеології багатьох слов'янських мов. Основними джерелами створення і поповнення фразеологізмів власне української мови є жива народна мова, вирази професійно-виробничого мовлення, фразеологізми античного та біблійного походження, крилаті вислови, прислів'я та приказки. Власне французькі фразеологізми А.Г. Назарян розподіляє на дві категорії: 1. нетермінологічного та 2. термінологічного походження. Запозичена фразеологія – це та частина фразеологічного складу однієї мови, яка з'явилася в результаті повного або часткового запозичення стійких сполучень з інших мов та є результатом «взаємовпливу і взаємозбагачення різних мов». Запозичена фразеологія – це та частина фразеологічного складу однієї мови, яка з'явилася в результаті повного або часткового запозичення стійких сполучень чи речень з інших мов та є результатом «взаємовпливу і взаємозбагачення різних мов» (напр. «*en tête-à-tête*» вживається у всіх мовах).

6. Шанський М. виділяє такі експресивно-стилістичні типи фразеологізмів: міжстильові, розмовно-побутові, книжні (фразеологічні архаїзми і фразеологічні історизми) фразеологізми. Стилістична класифікація фразеологізмів, на думку Г. Їжакевич, повинна забезпечувати два аспекти дослідження: 1) функціонально-стильовий аспект; 2) власне стилістичний аспект. В. Ужченко та Д. Ужченко розрізняють такі функціонально-стильові розряди фразеологізмів: розмовні фразеологізми, просторічні фразеологізми, фольклорні фразеологізми та книжні фразеологізми.

7. Нами розглянуто експресивно-стилістичні властивості фразеологізмів з компонентом «голова та її частини» на прикладі української та французької мов та зроблено висновок, що слід враховувати: їх стилістична диференціація так само, як і належність конкретного фразеологізму до тієї чи іншої групи, є явищем історичним та постійно змінюється.

РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ «ГОЛОВА ТА ЇЇ ЧАСТИНИ» У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

2.1. Семантична класифікація фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини» у французькій та українських мовах

Класифікація ФО за В. Виноградовим базується на семантичному принципі. На думку вченого, одиниця з частково переосмисленим значенням показує найслабкіший ступінь єдності між компонентами; чим віддаленіше значення фразеологічної одиниці від значень її складових, тим більше семантичної єдності. Відповідно до цієї концепції, розрізняють три типи ФО: фразеологічні зрощення (абсолютно неподільні словосполучення, значення яких зовсім не залежить від їх лексичного складу, від значень компонентів), єдності (звороти, у яких зберігся принцип семантичної окремоті компонентів, натяк на вмотивованість загального значення) та сполучення (звороти, що утворюються завдяки реалізації фразеологічно зв'язаних значень слів. Фразеологічні сполучення – аналітичні) [75, с. 23]. Доречно вказати, що вітчизняний вчений Я. Баран зауважив на відсутності у побудові класифікації В. Виноградова єдиного принципу. Два перших типи – зрощення та єдності – розрізняються за ступенем вмотивованості, тобто можливості чи неможливості вивести значення фразеологізму із значень їхніх компонентів, а третій тип – фразеологічні сполучення – за ступенем обмеженої сполучуваності фіксованого компонента у даному значенні [71, с. 23].

У цьому розділі розглядається семантична класифікація фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах, виявляються спільні і відмінні риси в семантичних та структурних особливостях фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини» в порівнюваних мовах.

Фразеологізми з компонентом «la tête/ голова» у французькій та українській мовах

Дані фразеологізми нами розділені на такі семантичні групи:

1. Міжособистісні відносини
2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції
3. Розумова діяльність людини
4. Зовнішній вигляд людини

Голова (згідно визначення електронного словника Slova) – 1) це частина тіла людини або тварини, в якій міститься мозок – вищий відділ центральної нервової системи; 2. Орган мислення; мозок, 3. Особа, яка керує зборами, засіданням і т. ін., 4. Керівник установи, об'єднання, товариства, організації та їх відділів, 5. Основне, головне в чому-небудь, 6. Авторитетна особа; головний у якій-небудь справі, 7. Перші ряди, передня частина чого-небудь (колони, загону, групи і т. ін.), що рухається.

Фразеологізми з компонентом «голова» у французькій та українській мовах використовуються для характеристики:

1. Міжособистісних відносин. Серед фразеологізмів, що позначають різні міжособистісні відносини, найчастіше зустрічаються фразеологізми із загальним значенням «вплив на кого-небудь». Причому такий вплив може мати як негативний, так і позитивний характер. У французькій мові «*marcher sur la tête*» – «ходити по голові», в українській мові представлені – «ходити по голові», «вилізти комусь на голову». Як в українській, так і у французькій мовах агресія, спрямована на кого - небудь, асоціюється з миттям голови: укр.: *милити, намилити голову кому-небудь* – «сильно лаяти когось», фр.: *frictionner (ou laver, savonner) la tête à qn (fam)* (букв. натерти (помити, намилити) голову кому-небудь) – «намилити голову, задати прочуханки». Збіг асоціацій в обох мовах обумовлено тим, що семантика даних ФО відноситься до язичницьким звичаїв, поширених у древніх греків та римлян.

Вважається, що розум покликаний контролювати серце, цей факт відображається у французькому фразеологізмі: *amour de tête* (букв. любов

голови) – «вигадана любов». Семантика даної ФО пов'язана з розумінням того, що любов, яку контролює голова, навряд чи може бути справжньою.

Але мова має в своєму розпорядженні засоби для позначення ситуації, коли не тільки розум контролює почуття, а й, навпаки, почуття беруть верх над розумом, так що людина діє як би в стані афекту. В даному випадку в опозиції голова – серце може брати участь кров, за допомогою якої в мовній моделі людини виражається протиставлення раціонального та емоційного, [1, с. 144]. Тоді кажуть укр.: *Кров кинулася, кидається, кинулася, кидається, вдарила, вдаряє комусь в голову* (розм) – «хтось прийшов в несамовитість, сильне збудження», фр.: *le sang lui monte à la tête* (букв. кров піднімається йому в голову) – «йому кров в голову вдарила» – кров виступає в ролі засобу, що дозволяє серцю здобути перемогу над розумом. За допомогою усічення наведених вище ФО у французькій мові утворилися також наступні фразеологізми: *donner dans la tête* (букв. давати в голову) – «вдаряти в голову, викликати запаморочення», «вселити пристрасть».

Також серед стійких зворотів, що позначають різні міжособистісні відносини, представлені поодинокі фразеологізми з семантикою «сперечатися». *Casser du sucre sur le dos, sur la tête de qn* (букв. дробити цукор по спині, голові кого-небудь) «брехати, перемивати кісточки кому-небудь» і *s'envoyer la vaisselle à la tête* (букв. посилати один одному посуд на голову) – «запекло сваритися, сперечатися». Як ми бачимо, дані приклади французьких фразеологізмів передаються українською мовою за допомогою нефразеологічних синонімів.

2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції

У фразеології, що відображає характер людини, присутні також образи різних стихій. Так, образ вітру, володіє багатозначною символікою: він може бути пов'язаний з уявленнями про щось ненадійне, мінливе в силу своєї природи. Це дозволяє йому символізувати такі риси характеру, як легковажність, нерозсудливість в обох розглянутих мовах: фр. *tête à l'ivent* (букв. голова на вільне повітря, у витягну трубу, вентиляційний люк), укр.

вітер в голові (бродить, гуляє, свистить) – «про легковажну, вітряну, несерйозну людину». В українській мові образ вітру в голові також може реалізовувати мотив порожнечі. Впевненість і твердість характеру асоціюється у французькій фразеології з образом грози або бурі: «*faire tête à l'orage*» (букв. протистояти грозі) – «проявити твердість духу». Гроза – це природне явище, яке здавна символізувало гнів богів, викликало страх у людей, тому той, хто може протистояти такій стихії, асоціюється з людиною, що володіє твердим характером, з тим, кого не так просто зламати. Метафора бурі, негоди, властива також українській мові, але при характеристиці дурних та нерозважливих людей. Так, образ бурі, в голові дурної людини, в українському фразеологізмі «*буря в голові*» – «про нетямущу чи нерозсудливу людину». Велика кількість фразеологізмів в обох мовах пов'язана з поведінкою людини, пов'ою з ризиком для життя, та загрозою смерті: укр. «*не зносити голови*» – «не минути покарання, розправи», «*висіти над головою*» «1) загрожувати наближенням чого-небудь; 2) потребуватиме негайного, невідкладного виконання чого-небудь»; франц. : «*la tête sur le billot*» (букв. голова на пласі) – «навіть під загрозою смерті», «*se mettre la tête sous le couperet*» (букв. покласти голову під ніж гільйотини) – «діяти необережно, лізти в пекло». Голова, поряд з серцем, вважається основною частиною тіла, місцем розташування життя, тому в якості забезпечення своїх слів у клятвах та обіцянках люди часто використовують образ голови. Звичай клястися головою відображено в наступних ФО французької та української мов: франц. : «*garantir sur la tête*» (букв. гарантувати головою) – «ручатися головою», «*fourrer sa tête sur l'échafaud*» (букв. засовувати свою голову під ешафот) – «давати голову на відсіч»; укр. : «*голову віддати на відсіч*» – «з цілковитою впевненістю, переконаністю стверджувати що-небудь; запевняти в істинності чого-небудь». Також, наприклад, образ шапки (bonnet) французи асоціюють з дратівливими людьми: «*avoir de la tête pris du bonnet*» (букв. Мати голову близько до шапки) – «бути дратівливим, бути запальним», а в

українському фразеологізмі «голова не тільки для шапки» – про здатність думати, мислити.

3. Розумова діяльність людини. У досліджуваних ФО велика кількість виразів обох мов увійшли до складу поля «Розумова діяльність людини», що пов'язано з тим, що, як відомо, всі процеси розумової діяльності людини протікають в голові і асоціюються саме з цією частиною тіла. При цьому ФО, що відображають негативні розумові характеристики, склали їх більшу частину. Наприклад, франц. : «*une bonne tête*» – «хороша голова», розумна, серйозна людина»; укр. : «*Голова..*» – «про розумну людину». В обох розглянутих мовах до метонімічно переосмислення іноді приєднується метафоричне, яке визначає розум, мораль та психологію людини, наприклад: франц. : «*avoir la tête bien meublée*» (букв. володіти добре «обставленою меблями головою») – «мати великі знання», укр. : «*голова гнилою половою набита*» – «про дурну, нетямущу людину». Часто, в поєднанні з компонентом «голова», зооніми в складі французьких фразеологізмів надають висловам значення «впертий»: «*tête comme un mule*» (букв. голова як мул) – «упертий як осел». В українських фразеологізмах з компонентом голова образ птиці, зокрема, курки, символізує дурість: «*куряча голова*» – «про дурну, некмітливую та неосвічену людину». Так, і французькій, і українській свідомості властиво уявлення про те, що якщо голова у людини хоча б є в наявності, значить і з розумом у неї все в порядку: франц.: «*avoir la tête sur vos épaules*» (букв. мати голову на плечах) – «бути розумною людиною, мати голову на плечах»; укр. : «*мати голову на плечах*» – «бути розумною людиною». Зворотній ефект в свідомості обох народів викликає уявлення про відсутність голови у людини: франц. : «*la tête n'y est plus (la tête est partie)*» (букв. голови більше немає, голова відбула) – «він нічого не розуміє, він абсолютно збожеволів», укр.: «*зовсім без голови хто- небудь*» – про дурну людину.

4. Зовнішній вигляд людини. Як показало дослідження, метафоричний образ фразеологізмів французької мови, що належать до ФСП

«Зовнішній вигляд людини», може виражатися наступними значеннями: *«tête de pipe»* (букв. голова курильної трубки) – «а) невиразне, грубе обличчя; б) смішна пика, веселий вираз обличчя», *«tête de veau»* (букв. голова теляти) – «людина з поголеною головою, *«avoir une sale tête»* (букв. мати брудну голову) – «мати засмучений вигляд».

Що стосується української мови, то фразеологізми з компонентом «голова», що входять до ФСП «Зовнішній вигляд людини» в основі своїй мають метафоричне переосмислення, і характеризують лише ті аспекти зовнішнього вигляду людини, які пов'язані безпосередньо з зовнішнім станом голови: *«на голові миші танцюють»* – «про розпатлане волосся», *«голова як коліно»* – лиса голова, *«на голові сніг»* – посивіти.

Загалом проаналізовано 270 соматизмів *la tête* (голова), що становить 45,53% розглянутих СФО французької мови та 378 соматизмів голова, що становить 45,22% розглянутих СФО української мови.

Таким чином, компонент-соматизм *«la tête/голова»* є найбільш продуктивним у французькій та українській мовах, що підтверджується кількістю прикладів, які склали 45,53% та 45,22% відповідно від усієї вибірки.

Фразеологізми з компонентом «la langue/ язик» та «la bouche/ рот» у французькій та українській мовах

Дані фразеологізми нами розділені на такі семантичні групи:

1. Міжособистісні відносини
2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції
3. Мовленнєва діяльність людини
4. Зовнішній вигляд людини, фізичний стан

1. Міжособистісні відносини. Міжособистісні відносини – це сукупність об'єктивних зв'язків та взаємодій між людьми, які належать до певної групи та мають емоційне забарвлення, ставлення до різних об'єктів чи явищ. В українській мові це фразеологізми з соматизмом язик – утриматися від непродуманих висловлювань, запальних пересудів: *«прикусити язика»*;

обпектися, зазнати невдачі: «лизнути гарячої сковороди язиком», у франц. «faire aller les langues» – викликати пересуд; «avoir la langue légère» – говорити, не подумавши; «faire tirer la langue à qn» – «годувати обіцянками». У французькій мові компонент «рот /la bouche» відображає кохання «s'adorer à bouche perdue» – любити один одного без пам'яті, в українській мові такі фразеологізми не виявлено. Цілковитим аналогом в українській та французькій мовах є фразеологізм – «дихання рот в рот» та «*bouche-à-bouche*» відповідно.

2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції. Дослідники знайшли чимало підтверджень тому, що те, як ми висловлюємо думки, – в розмові чи дописі – дозволяє досить точно визначити наш характер та емоції. Інструментом реалізації або приховування думок є рот та язик. У французькій мові якості людини та риси її характеру відображено у фразеологізмах: «*langue de vipère*» – «зла на язик людина», «*faire la petite bouche*» – бути перебірливим, стискати губи, «*il ne ment jamais s'il n'ouvre pas la bouche*» – у нього, що не слово, то брехня, про бехливу людину, «*mauvaise langue*» – пліткар, в українській мові «язик без кістки» – про людину, яка постійно обговорює інших, «*тріпати язиком*» – надмірна балакучість, «*немов каші в рот набрав*» – про нерішучу мовчазну людину, «*довгий язик*» – балакуча людина. Отже, в основному соматизми язик та рот в обох мовах характеризують негативні риси характеру та емоції. Фразеологізми з компонентом «язик/*la langue*» та «рот/*la bouche*», відображають мовлення людини в порівнюваних мовах. В обох мовах вони означають балакучість, мовчазність, уїдливість. Для української мови для фразеологізмів з компонентом «язик», на відміну від французької характерні нерішучість та боягузтво (у французькій мові фразеологічних одиниць з такими якостями нами не виявлено).

3. Мовленнєва діяльність людини. Фразеологічні одиниці з лексемою «рот/*la bouche*» переважно позначають мовчання в укр. «*ані пари з рота (пари з рота не пустить)*», «*рота не роззявляти*», «*як води в рот набрала*,

заткати рот (заткнути пельку)», у франц. «rester bouche cousue» – тримати язик за зубами, мовчати, «de bouche à oreille» – пошепки, говорити тихо. Лексема «язик/la langue», в обох мовах навпаки означає, наприклад: 1) дотепний, різкий у виразах: укр. «гострий на язик», франц. «mal gouverner sa langue» – «бути нестриманим на язик»; 2) хто-небудь дуже балакучий, любить говорити багато зайвого, непотрібного, неправдивого: укр. «довгий язик», «сікти (рубати) язиком» – говорити без упину неприємні речі, франц. «avoir la langue trop longue» – «не вміти тримати язик за зубами, не мовчати»; «déliier la langue» – розв’язати язик.

4. Зовнішній вигляд людини, фізичний стан. Соматизм «рот» корелюється у свідомості як інструмент мовлення та орган прийому їжі, тому в українській мові «бути голодним»: «ані ріски у роті», «крихта в роті не була», а у французькій мові голод, спрагу відображено соматизмом язик/la langue - «tirer la langue» – «в роті пересохло (від спраги)». У французькій мові досить привілейоване ставлення до їжі, тому людину, яка полюбляє делікатеси, є гурманом називають «fine bouche», «manger à pleine bouche» – їсти за дві щоки, із задоволенням, в українській мові аналогів з компонентом «рот» не виявлено, лише вираз «смачно, аж язик проковтнути хочеться».

Всього розглянуто 37 соматизмів «язик/la langue» та 22 соматизми «рот/la bouche», що становить 6,24% та 3,71% відповідно розглянутих СФО французької мови та 59 соматизмів «язик» та 45 соматизмів «рот», що становить 7,06% та 5,38% відповідно розглянутих СФО української мови.

Фразеологізми з компонентом «les yeux/ очі» у французькій та українській мовах

Дані фразеологізми нами розділені на такі семантичні групи:

1. Міжособистісні відносини
2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції
3. Розумова діяльність людини
4. Зовнішній вигляд людини та перцептивна діяльність

Іменник «око» є полісемантичним у двох розглянутих мовах. В українській мові він має значення: 1. орган зору, 2. нагляд, 3. погляд. У французькій мові, лексема *oeil* означає 1. *organe de la vue, regard*, 2. *oeil de verre; lunettes; oeil électrique*, 3. *appareance*, 4. *de choses qui rappellent la forme de l'oeil* [75].

1. Міжособистісні відносини. Очі дають нам можливість побачити світ навколо себе. Очі – це ніби «камери», які дозволяють нам зафіксувати все що відбувається навколо нас. Всі картини людей, предметів та дій, зафіксовані очима зберігаються в нашій пам'яті і ми завжди можемо їх відтворити. Українські фразеологізми, які відображають міжособистісні відносини: «*геть з очей моїх*» – йди, забирайся; «*вилупити очі*» – пильно, вперто, напружено дивитися на когось чи щось; «*кинути оком*» – швидко спрямовувати погляд на когось; «*перекинутись очима*» – переглянутись з кимось; «*позаочі*» – говорити погано про людину, якої немає в присутності; «*прямо в очі*» – сказати комусь щось прямо, відкрито; «*віч-на-віч*» – наодинці з кимось. У французькій мові це такі фразеологізми: «*faire les doux yeux (les yeux doux) à...*» – фліртувати з...; «*entre quatre yeux*» – віч-на-віч, наодинці; «*avoir l'oeil (les yeux) à ... (sur ...)*» – наглядати за ..., не зводити очей; «*s'arracher les yeux*» – запекло сперечатися, зчепитися, не шкодувати своїх очей, псувати очі, «*les corbeaux entre eux ne se crèveront les yeux*» – ворон ворону око не виклює, свояк свояка бачить здалека.

2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції. Очі мають багату символіку. Вони можуть представляти ясновидіння, усебачення та відкривати двері в душу людини. Усім відомий фразеологізм укр. «*очі – дзеркало душі*», франц. «*Les yeux sont le miroir de l'âme*» говорить про те, що все відображається в очах – почуття, переживання, обман, і це неможливо приховати. Це все відображено в таких українських фразеологізмах з компонентом «око, очі» – «*очі на потилиці*» – про людину уважну, яка все бачить; «*очі на мокрому місці*» – плакти; «*сяють очі*» – радіти чомусь;

«покласти око на когось» – закоханість; «*occhi* розбігаються в різні боки у когось» – про почуття подиву, заздрості, захвату від великої кількості побаченого; «*colore* (в) *occhi* комусь» – викликати роздратування у когось; «*occhi* великі» – дуже чого боятись та французьких фразеологізмах з компонентом «*l'oeil, les yeux*»: «*les yeux lui sortent de la tête*» – від подиву очі лізуть на потилицю; «*l'oeil sait toujours du coeur les premières nouvelles*» – де серце лежить, туди й око біжить, почуття кохання; «*avoir l'oeil*» – володіти оком, бути спостережливим; «*avoir les yeux plus grands (plus gros) que le ventre (que la panse)*» – бути заздрісним, мати завидюче око; «*être sur (или à) l'oeil à qch*» – бути пунктуальним, сумлінним у виконанні якоїсь справи.

3. Розумова діяльність людини. Основні якості, що асоціюються з очима – це інтелект, розум, моральність, совість, правда і т.д. Процеси мислення та розуміння відображені в таких французьких фразеологічних одиницях: «*avoir qch devant les yeux*» – постійно думати про щось, «*avoir l'oeil clair*» – ясно чітко розуміти; «*regarder (voir) de même (du même, d'un même) oeil (des mêmes yeux)*» – дотримуватись тої ж думки, дивитися тими ж очима на будь-що; «*voir tout par ses yeux*» – довіряти тільки своїм очам, судити про речі лише на підставі свого досвіду; «*mesurer yeux, mesurer avec les yeux*» – оцінити на око; українських – «*вставати перед очима*» – виникати в підсвідомості; «*не йти з очей*» – постійно згадувати; «*тримати в очах когось чи щось*» – постійно думати про когось чи про щось; «*occhi* відкриваються на щось» – людина звільняється від помилок, починає розуміти справжній зміст.

4. Зовнішній вигляд людини та перцептивна діяльність. Дуже часто очі в складі фразеологізму виступають у своїй основній функції – зір та погляд. Цей соматизм відображає фундаментальні здібності людини, тому ФО з компонентом «око» позначають: укр. «*банькати очі*» – великі випуклі очі, «*очей* не видно» – зовні дуже брудна людина; «*occhi* злипаються» – про сонливу людину; «*гостре око*» – хороший зір; «*їсти очима*» –

насолоджуватись видом чогось, франц. «*avoir bon oeil (de bons yeux)*» – мати хороший зір; «*avoir les yeux tendres*» – мати хворі очі, слабкий зір; «*tendre l'oeil*» – уважно вдивлятися, напружувати зір; «*les yeux lui mangent la figure*» – він дуже худий, одні очі залишилися; «*deux beaux yeux*» – красуня, про гарну жінку. Фразеологізми з компонентами «очі» в українській мові використовуються в основному для характеристики негативних якостей людини: обман, нерішучість, заздрість. У французькій – фразеологізми з компонентами «*les yeux*» використовуються в багатьох випадках для оцінки зовнішності людини.

Всього розглянуто 146 соматизмів «очі/*les yeux*», що становить 24,62% розглянутих СФО французької мови та 190 соматизмів «очі», що становить 22,73% розглянутих СФО української мови.

Фразеологізми з компонентом «le nez/ ніс» у французькій та українській мовах

Дані фразеологізми нами розділені на такі семантичні групи:

1. Міжособистісні відносини
2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції
3. Зовнішній вигляд людини
4. Перцептивна діяльність

1. Міжособистісні відносини. Компонент «ніс» наявний у фразеологізмах, що означають: укр. 1) доводити перевагу над ким-небудь: «*втерти носа*» (утерти носа); 2) безцеремонно втручатися в чужі справи: «*встромляти носа*»; 3) не виходити, не з'являтися: «*носа не виткнеш*»; 4) приборкати, примусити підкоритися когось комусь: «*притерти носа*» – «втерти носа» кому, у ролі присудка – провчити, перевершити когось у чомусь. Так у французьких фразеологізмах також засуджується надмірна цікавість до чужих справ: 1) «*fourrer le nez dans qch*» – «всюди пхати свого носа; бути зухвалим, нахабним, грубим»; 2) «*mener qn par le bout du nez*» – «водити за ніс когось», обманювати; 3) «*avoir qn dans le nez*» – не переносити когось на дух; 4) «*se bouffer le nez*» – «гризтися, сваритися», «*ped de nez*» –

знування. У французькій мові про близькість перебування говорять «*nez-à-nez*» - букв. «ніс до носу» – віч-на віч. В українській мові такого фразеологізму з компонентом «ніс» не виявлено.

2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції. Символіка носа в українській лінгвокультурній спільноті – працелюбність, особливо коли докладається багато зусиль для досягнення мети: «*втикнути носом, втикнути ніс у щось*», у французькій мові таких фразеологізмів не виявлено. В українській мові – гордитися, пишатися, ставати зарозумілим, зазнаватися: «*догори ніс дере*», у французькій – «*le nez en l'air*» – «задерти ніс, тримати ніс за вітром». У французькій мові «*ne pas voir plus loin que le bout de son nez*» – не бачити далі свого носа, бути недалекоглядним, в укр. – «*не бачити далі свого носа*». Психоемоційний стан людини фран: «*regarder qn sous le nez*» – «презирливо дивитися, кривитися; корчити незадоволену міну»; «*la moutarde lui est montée au nez*» – він зірвався, розгнівався; «*baisser le nez*» – «повісити» ніс, похнюпитись, укр. «*повісити ніс*» – похнюпитись, «*скривити носа*» – бути невдоволеним. «*Avoir du nez [bon nez]*» – мати нюх, бути проникливим має тільки опосередкований аналог в українській мові – «*мати нюх*». Під час опрацювання матеріалу виявлено, що лише в українському мовному суспільстві лексма *ніс* також використовується на позначення: роботи, яка виконана на відмінно «*комар носа не підточить*»; виконання поставлених завдань, незважаючи ні на що, за будь-яких умов: «*кров з носу*» - нагальна необхідність.

3. Зовнішній вигляд людини. У французькій мові відображено зовнішній вигляд людини, а також фізичні стани людини у таких фразеологізмах: «*manquer de nez*» – проявити близькорукість, «*parler du nez*» – говорити в ніс, «*riquer du nez*» – клювати носом, засинати, «*se piquer [se salir] le nez*» – напиться, в українській: «*носом ловити окунів*», «*клювати носом*» – засинати сидячи, час від часу, опускаючи голову, «*зарити носом*» – впасти на підлогу, землю, «*з носа*» – з кожної людини, «*грецький ніс*» – вузький, характерно прямий та загострений ніс (юди з

таким носом розумні та надзвичайно прагматичні), «залишився один ніс» – про зовні дуже худу людину.

4. Перцептивна діяльність. «Ніс» – орган чуття, що корелюється із здібністю людини відчувати запахи, тобто виконує свою пряму функцію. В українській мові це відображено: «мати тонкий ніс» – відчувати запахи, «вдарити в ніс» – про дуже стійкий, часто неприємний запах, «аж в носі закрутило» – невдоволення від неприємного запаху, «аромат радує ніс» – про приємний запах парфумів, у французькій – «tordre le nez» - відвертати ніс, «nez en l'air» – принохуватись, «sentir qch à plein nez» – різко та сильно пахнути чимось, смердіти.

Узагальнюючи, зазначимо, що соматизм «ніс/ le nez» у французькій та українській мовах більшою мірою корелюється у свідомості народів з інтуїцією, чуттям, позначає психоемоційний та фізичний стан та міжособистісні відносини людини. Всього розглянуто 48 соматизмів «ніс/ le nez», що становить 8,09% розглянутих СФО французької мови та 65 соматизмів «ніс», що становить 7,78% розглянутих СФО української мови.

Фразеологізми з компонентом «les oreilles/вуха» у французькій та українській мовах

Дані фразеологізми нами розділені на такі семантичні групи:

1. Міжособистісні відносини
2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції
3. Зовнішній вигляд людини та фізичний стан
4. Перцептивна діяльність

1. Міжособистісні відносини. Компонент «вухо» у фразеологізмах української мови переважно несе в собі такий зміст: 1) переконати (або намагатися переконати) когось у чомусь: «вдути у вуха», 2) слухати когось уважно: «нащурити вуха, розвісити вуха», 3) ігнорувати когось за щось: «залити вуха злотом», 4) про неприємне відчуття у вухах від пронизливого, верескливого крику – «аж у вухах залящить (заляцало)». У французькій мові міжособистісні відносини з компонентом «les oreilles/вуха» представлено: 1)

«*dire deux mots à l'oreille de qn*» – пригрозити комусь, наляяти, 2) «*qui tend l'oreille se la gratte*» – підслуховуючи, ризикуєш почути щось погане про себе, 3) «*avoir l'oreille de qn*» – мати прихильність впливової особи, 4) «*ce n'est pas tombé dans l'oreille d'un sourd*» – той, хто це почув, отримав з цього вигоду.

2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції.

Психоемоційний стан людини передається такими французькими фразеологізмами: «*par-dessus les oreilles*» – набридло по вуха, «*dire deux mots à l'oreille de qn*» – висказатися комусь зі злістю та українськими - «*вухом не вести*» – не звертати ніякої уваги, бути зовсім байдужим, «*опускати (опустити) вуха*» – впадати у відчай, засмучуватися, «*вуха горять*» – відчуття сорому. Риси характеру такі, як задиркуватість охарактеризовано у французькому виразі: «*chien hargneux a toujours l'oreille déchirée*» – задиркуваті люди частіше потрапляють біду, впертість – «*se faire tirer l'oreille (la manche)*» – змушувати себе вмовляти, бути впертим, делікатність – «*avoir les oreilles délicates*» - «мати делікатні вуха», не сприймати грубість. В українських фразеологізмах характер з компонентом «вуха» – це «*піймати вовка за вуха*» – удачливість, уміти використати що-небудь для себе, «*ловити вухом*» – прислухатися, чути, уважність, «*повз вуха*» – не дуже прислухатися до сказаного, не звертати уваги на що-небудь, неухважність. «*Ослячі вуха*», «*тягнути за вуха*» – людина нерозумна, символ неуцтва, невігластва в українській фразеології.

3. Зовнішній вигляд людини та фізичний стан.

Про людину, яка прислухається до чужих розмов, щоб передати їх комусь, є шпигуном українці кажуть: «*надійні вуха*», жадібно, з великим апетитом щось їсти: «*аж за вухами лящить*». У французів цікавим є вислів, який відображає голод та має компонент «*les oreilles/вуха*» – «*ventre affamé n'a point d'oreilles*» – на голодний шлунок і не подумаєш.

4. Перцептивна діяльність.

«Вуха» – орган сприйняття дійсності за

допомогою слуху: «*вуха позакладало*» – хтось не може чути, утратив слух, «*вухо (вуха) ріже*» – звучить різко, грубо, неприємно для слуху, «*пестити вухо*» – бути приємним для слуху, також в українських фразеологізмах має здатність бачити: «*не бачити (побачити) кого, що, як своїх (власних) вух*» – ніколи не бачити кого-чи що-небудь. У французькій мові компонент «*les oreille*» – це слух та здатність чути «*être dur d'oreille*» – погано чути, «*avoir de l'oreille*» – мати слух (про музику); «*être tout yeux, tout oreilles*» – розвісити вуха, на всі вуха слухати»; «*dresser l'oreille*» – нагострити вуха, уважно слухати; «*ouvrir les oreilles*» – розвісити вуха.

В цілому компонент «*les oreilles/вуха*» у складі ФО французької та української мов позначає слух, уважність, зосередженість. Всього розглянуто 23 соматизми «*les oreilles/вуха*», що становить 3,88% розглянутих СФО французької мови та 36 соматизмів «*вуха*», що становить 4,31% розглянутих СФО української мови.

Фразеологізми з компонентом «*visage/face/обличчя/лице*» у французькій та українській мовах

Дані фразеологізми нами розділені на такі семантичні групи:

1. Міжособистісні відносини
2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції
3. Зовнішній вигляд людини та фізичний стан

1. Міжособистісні відносини. «Лице» (обличчя) – це основна частина, на яку ми дивимось під час розмови, тому цей компонент дуже часто вживається на позначення соціальних відносин: «*faire pâle figure*» – «не витримувати критики, не сприймати речі такими, якими вони є»; «*jouer [tirer] à pile ou face*» – «кинути жереб», «*voir la mort en face*» – стояти перед лицем смерті, «*le face-à-face*» – лице в лице, віч-на віч, укр. «*в лице*» – прямо, відверто (висловитися, сказати що-небудь), «*змітати (стирати, стерти) з лиця землі*» – нищити, «*знати в обличчя (лице)*» – впізнавати по зовнішності.

2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції. Риси обличчя можуть розповісти про особистість, бо вони відображають ті аспекти, з якими людина народилася і ті, які з'явилися протягом життя, тобто характер, почуття та емоції. Це відображено в таких українських фразеологізмах: «плювати в обличчя» – виявляти зневагу, презирство до кого-небудь, «змінитися на лиці (обличчі)» – розхвилюватись, розізлитись, «дволикий» – невідкрита, заздрісна людина, «кам'яне лице» – занадто спокійна людина, та у французьких: «à la face du monde» – відкрито, не ховаючись, про відверту людину, «*homme à double face*» – дволика, брехлива людина, «*faire face à qch, qn*» – протистояти чомусь, не піддаватись, бути чесним, «*sauver la face*» – тримати обличчя, уникнути ганьби.

3. Зовнішній вигляд людини та фізичний стан. Обличчя людини є головним «елементом зовнішності людини», звідси впливають такі значення, як «зовнішність», «вигляд, подоба». Зовнішній вигляд відтворено в таких фразеологічних одиницях української мови: «з лиця хоч воду пий» – надзвичайно вродливий, «.. на лице» – риси обличчя, «не до лиця» – не гармонує з зовнішністю, не личить, французької мови: «*face de carême*» – ніяке обличчя, негарне, немає на чому зупинитись, «*avoir deux doigts de plâtre sur la figure*» – бути занадто нафарбованою (для жінок), «*faire petite figure*» – бути непомітним.

Отже, обличчя має надзвичайно важливе значення серед усіх елементів мови тіла. Всього розглянуто 38 соматизмів «visage/face/обличчя/лице», що становить 6,41% розглянутих СФО французької мови та 51 соматизм «обличчя/лице», що становить 6,10% розглянутих СФО української мови.

Фразеологізми з компонентом «la barbe/ борода» у французькій та українській мовах

Дані фразеологізми нами розділені на такі семантичні групи:

1. Міжособистісні відносини
2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції

3. Зовнішній вигляд людини

Згідно визначень словника Lingvo *борода* – це 1) Волосяний покрив на нижній частині обличчя; 2) Підборіддя, нижня щелепа.

1. Міжособистісні відносини. Переважно міжособистісні відносини з компонентом «борода» сформовані в таких французьких фразеологізмах: «*faire la barbe à quelqu'un*» – перемогти когось, «*faire qch à la barbe de qn*» – зробити щось у когось під носом, та українських - «*Бога за бороду вхопити (впіймати)*» – здійснити те, що здається неможливим, опанувати що-небудь, «*сивина в бороду, а чорт (біс) в ребро*», жарт. – про залицяння немолодого, підстаркуватого чоловіка.

2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції. Борода символізує чоловічу гідність, мужність, втілення життєвої сили, росту, плодючості, згодом старість, але молодість душі: «*борода сива, та душа красива*»; не завжди означає мудрість, серйозність, розум, тому іронізують: «*борода велика, а розуму мало*», «*борода не робить людину мудрою*», у французів: «*rire dans sa barbe*» – нишком сміятися (в бороду), підсміюватись, «*en la grande barbe ne gît pas le savoir*» – мудрість не залежить від величини бороди, «*la barbe!*» – все набридло, до чорта!

3. Зовнішній вигляд людини. Аналізуючи фразеологізми французької мови з компонентом «*la barbe/ борода*», цікавим є вислів «*barbe à papa*» – букв. татова борода, солодка вата, яка є м'якою та приємною, «*Barbe-bleue*» – «синя борода», ззовні жорстокий до жінок, «*barbe de folie*» – шалена борода, про негарну бороду. Також нами поодинокі зафіксовані фразеологізми української мови з компонентом «борода» на позначення зовнішнього вигляду людини: «*сива борода*» – про старого чоловіка, «*борода цапом*» – борода, яка формою нагадує цапину.

Всього розглянуто 9 соматизмів «*la barbe/ борода*», що становить 1,52% розглянутих СФО французької мови та 12 соматизм «борода», що становить 1,44% розглянутих СФО української мови.

Отже, компонент «la barbe/ борода» не є досить продуктивним в французькій та українській мовах, що підтверджується кількістю прикладів, які склали 1,52% та 1,44% відповідно від усієї вибірки.

У ході проведеного нами дослідження було виявлено, що найчастіше вживаються фразеологічні одиниці із компонентом-соматизмом «голова» (270 прикладів, 45,53% всієї вибірки у французькій мові, 378 прикладів, 45,22% всієї вибірки в українській мові). Далі по частотності йдуть очі (146 прикладів, 24,62% у французькій мові; 190 прикладів, 22,73% в українській мові), ніс (48 прикладів, 8,09% у французькій мові; 65 прикладів, 7,78% в українській мові), в українській мові язик (59 прикладів, 7,06%), а у французькій мові лице (38, 6,41%), в українській мові лице (5 прикладів, 6,10%), а у французькій мові язик (37, 6,24%), в українській мові рот (45 прикладів, 5,38%), а у французькій мові вухо (23, 3,88%), в українській мові вухо (36 прикладів, 4,31%), а у французькій мові рот (22, 3,71%). Компонент-соматизм борода є найменш вживаним. Його відсоток від обсягу всієї вибірки в українській мові – 1,44% та у французькій – 1,52%. Порівняльну характеристику частотності вживання фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах відображено в Додатку Б, на рис.2.1.

Отже, соматична лексика є цілісною системою, яка має постійну кількість об'єктів номінацій і призначена для їх позначення конкретним складом лексичних одиниць. У багатьох класифікаціях соматизмів і розподілах їх на групи та розряди важливу роль відіграє класифікація органів людського тіла, в залежності від якої класифікуються й лексеми що їх означають. Лексика мови, яка визначає компонентний склад фразеологічних одиниць, тісно пов'язана з навколишнім світом. Тому, найбільш активними в утворенні фразеологізмів є лексеми-соматизми, що викликають образні асоціації, – з інтелектом, фізичною працею, життям, відчуттями, а також асоціації, пов'язані із сприйняттям світу, його пізнанням і зміною.

2.2. Типи фразеологізмів з компонентом «голова і її частини» за ступенем функціонально-змістового співвідношення

Зіставне вивчення фразеологічних одиниць мов віддаленої спорідненості, в даному разі французької та української, має своїм завданням виявлення і дослідження їх спільних та відмінних особливостей, насамперед з'ясування їх семантичної співвідносності – встановлення ступеня еквівалентності (повної чи неповної), відтворення за допомогою фразеологічних аналогів або ж констатування безеквівалентності з наступним якомога точнішим відтворення їх змісту і стилістичного забарвлення засобами іншої мови. На сьогодні спостерігаються розбіжності у поглядах дослідників щодо визначення критеріїв віднесеності тих чи інших фразеологізмів до груп повних чи часткових еквівалентів та аналогів.

За ступенем функціонально-змістового співвідношення французьких та українських фразеологізмів з компонентом «голова та її частини» ми виділили такі типи:

- 1) Повна семантична відповідність (повні еквіваленти)
- 2) Часткова семантична відповідність (часткові еквіваленти)
- 3) Відсутність відповідних фразеологічних еквівалентів в українській мові
- 4) Лакунарність відповідних фразеологічних еквівалентів у французькій мові

1. Повна семантична відповідність (повні еквіваленти).

Будь-який фразеологізм можна розглядати із структурно-граматичного, предметно-логічного, емоційно-експресивного і функціональностилістичного поглядів. Стійкі вирази є багатоплановими структурами, що складаються з плану вираження (структурно-граматичні особливості), плану змісту (предметно-логічного значення) і художнього змісту, тобто додаткового емоційно-оцінного значення. Вважаємо, що для адекватності перекладу стійких виразів предметно-логічний, емоційно-експресивний і

функціонально-стилістичний рівні (тобто плани комунікативного і художнього змісту фразеологізмів) мають різні ступені значущості, тоді як збереження плану вираження фразеологічної одиниці при відтворенні іншою мовою відносно умовне, оскільки лише невелика кількість ФО має структурно-граматичні еквіваленти в іншій мові. Важливою умовою досягнення повної або часткової адекватності при відтворенні фразеологізмів засобами іншої мови є збереження, окрім предметно-логічного значення, ще хоча б однієї (емоційно-експресивної чи функціонально-стилістичної) адекватності.

Основною ознакою фразеологічної еквівалентності вважаємо змістовий збіг зіставляваних фразеологічних одиниць з компонентом «*голова та її частини*». Повними фразеологічними еквівалентами можна вважати ФО української та французької мов з компонентом «*голова та її частини*» на позначення суб'єктивної оцінки людини, які мають однакове значення, експресивно-емоційну і оцінну конотацію, а також структурно-граматичне оформлення і компонентний склад. Наприклад, укр. *зі світлою (ясною) головою* «дуже розумна людина» і його еквівалент у французькій *à tête reposée*; укр. *розв'язати язик (у кого)* «хто-небудь надмірно балакучий, любить говорити багато зайвого, непотрібного» і франц. *délier la langue*; укр. *холодна голова* «людина, яка робить усі вчинки спокійно та подумавши» і французький відповідник *tête froide*; укр. *змійний язик* «зла людина» і його французький еквівалент *langue de vipère*, українська ФО на позначення неприємних відчуттів в очах людини *різати око* та її французький відповідник *tirer les yeux* – різати очі.

Високий ступінь фразеологічної еквівалентності демонструють українська ФО на позначення людини, яка бешкетує, робить, що заманеться *на голові ходити* та її французький відповідник *marcher sur la tête*. На перший погляд, ці фразеологічні одиниці здаються абсолютно еквівалентними, оскільки збігається їх образність, значення, функціонально-стилістична і експресивно-емоційна конотації. Проте існують певні

розбіжності у структурно-граматичній будові і компонентному складі. Спостерігається незначна невідповідність компонентного складу зіставлюваних ФО. Український фразеологізм *на голові ходити* складається з трьох компонентів: 1) *ходити* – дієслово, 3) *на* – прийменник, 2) *голові* – іменник. У французькому еквіваленті *marcher sur la tête* налічуємо чотири компоненти: 1) *marcher* – дієслово, 2) *sur* – прикметник, 3) *la* – артикль, 4) *tête* – іменник. Наявність артикля у французькій ФО не впливає ні на її значення, ні на стилістичне забарвлення, ні на образність. Зробивши таке зіставлення, робимо висновки, що коли незначні граматичні чи компонентні розбіжності не впливають на внутрішню сторону, не змінюють значення, образності, суб'єктивно-оцінної конотації і стилістичного забарвлення ФО, то їх можемо вважати повними фразеологічними еквівалентами. Отже, аналіз показав, що більшість ФО з компонентом «*голова та її частини*» у французькій та українській мовах є повними еквівалентами – 485 прикладів. У них зазначено збіг лексичних і структурно-семантичних характеристик.

2. Часткова семантична відповідність (часткові еквіваленти).

Дослідниця Зорівчак [4, с.48] виділяє лише повні і часткові фразеологічні еквіваленти. При частковій еквівалентності залежно від того, яким складником часткові фразеологічні еквіваленти відрізняються, вони бувають різноструктурні, різнообразні, різностильові, різноекспресивні, і чим більше ознак у них розходяться, тим нижчий коефіцієнт еквівалентності. Проте, на нашу думку, така термінологія є дещо громіздкою. Ми вважаємо слушним виділення, окрім повних і часткових еквівалентів, також справжніх (близьких) аналогів, які мають приблизно подібну структуру, але їх значення передається за допомогою різних образів, розуміння яких не викликає труднощів ні в українського, ні у французького носія мови, і наближених аналогів – різноструктурних і різнообразних ФО, конотативне забарвлення яких є специфічним, проте їх значення повністю або частково збігається.

Прикладом близьких фразеологічних аналогів (часткових співпадінь) є укр. ФО *віч-на віч* «наодинці» і франц. *nez-à-nez* (букв. «ніс до носу»).

Порівнювані фразеологізми збігаються за значенням, структурною організацією, емоційно-експресивною і суб'єктивно-оцінною конотацією, а образи, що лежать в основі обох ФО, сприймаються без труднощів.

Ще одним прикладом близьких фразеологічних аналогів є укр. «*почервоніти до кінчиків вух*» – «соромитись» і франц. *rougir jusqu'au blanc des yeux* (букв. «почервоніли білки очей»). Кількість фразеологічних аналогів цієї групи незначна, що пояснюється віддаленою спорідненістю української та французької мов і виявляється у особливостях граматичної будови, лексичного складу, засобів образності порівнюваних фразеологічних одиниць.

Для відтворення української ФО *одна голова добре, а дві краще* у значенні «краще над чимось важливим думати, радячись з кимось» у французькій знаходимо *enfermée dans une tête* (букв. «заперти в голову») – «потрібно не однією головою думати». Як бачимо, за основним значенням ці фразеологізми збігаються, як і їх емоційно-експресивне забарвлення і суб'єктивно-оцінна конотація. Відмінності виявлені у компонентному і структурно-граматичному плані. Українська ФО у своєму складі належить до субстантивних, тоді як французьку відносимо до дієслівних одиниць. Ці пари фразеологізмів є прикладом часткових еквівалентів._

Таким чином, аналіз показав, що кількість ФО з компонентом «*голова та її частини*» часткових еквівалентів у французькій та українській мовах – 73 одиниці.

3. Відсутність відповідних фразеологічних еквівалентів в українській мові.

Під час вибірки, нами виявлено деякі фразеологізми, які існують тільки у французькій мові з компонентом «*голова та її частини*», та не відтворюються в українській мові з компонентом «*голова та її частини*». *Avoir bon pied avoir bon oeil* – «бути уважним; в хорошій формі; доброму здоров'ї. Зміст цього виразу зрозумілий відразу: *avoir bon pied* (букв. мати хорошу ногу або стопу) – це впевнено займати положення і здатність швидко

ходити, *avoir bon oeil* (букв. мати хороші очі) – мати хороший зір; так що можна зробити висновок, що синтез цих двох характеристик позначає повністю здорову людину. Вислів зафіксовано ще в 1964 році, в словнику французької Академії «*On dit figurément, Bon pied, bon oeil, pour avertir un homme de prendre garde à lui. Et, qu'il faut avoir bon pied, bon oeil avec quelqu'un, pour dire qu'il faut être extrêmement sur ses gardes, pour se garantir de surprise*». Значення фразеологізму в даному прикладі – бути уважним [44, с. 849].

Avoir le compas dans l'oeil – букв. «Мати в оці циркуль, компас», можливість визначити відстань без вимірювань. У французькій мові слово *compas* позначає компас і циркуль, але тут важливі особливості цих інструментів, які приписують очам. Вислів вперше з'явився в XVIII столітті в Мемуарах герцога Сен-Сімона, в яких він детально описував події і інтриги Версальського двору часів Людовика XIV [44, с.303].

Avoir des yeux de la Chimène – букв. «мати очі Химени», проявляти велику зацікавленість, пристрасть до когось, чогось. Вислів вперше зустрічається у відомій трагедії Сід Кареля П'єра з 1648 р. Сід, головний герой, був дуже гарним, і героїня Химена була закохана в нього. Вона настільки любила його, що в її очах це відображалось: так з'явився вираз «Дивитися очима Химени», початкове його значення було – погляд закоханої жінки, але потім з часом воно перетворилося на «виявляти велику зацікавленість» [44, с. 279].

Також було виявлено такі французькі фразеологізми: «*coup de tête*» – непродуманий вчинок, «*crier à tue-tête*» – кричати, матюкатись, «*langue verte*» – мова злодіїв, жаргон. В загальному кількість ФО з компонентом «голова та її частини» французької мови безеквівалентів в українській мові – 35 прикладів.

4. Лакунарність відповідних фразеологічних еквівалентів у французькій мові. Національно-культурна специфіка фразеологізмів стає останнім часом традиційною темою досліджень багатьох вчених. Важливо

відзначити, що фразеологізми – це національно-специфічні одиниці мови, що передають із покоління в покоління культурний потенціал народу. Вони відображають особливості будь-якої національної мови і таким чином віддзеркалюють душу та своєрідність нації чи конкретного народу. Існує тісний зв'язок фразеологічних одиниць з культурно-історичними традиціями народу. Під час вибірки, нами виявлено деякі фразеологізми, які існують тільки в українській мові з компонентом *«голова та її частини»*, та не відтворюються у французькій мові з компонентом *«голова та її частини»*: *Язык без кісток* «балакуча людина», *стукати язиком* «балакучість», *пускати туман в очі* «обман», *засліплювати очі* «обман», *заливати очі* «обман, алкогольне сп'яніння», *вітер в голові* «легковажність», *голова соломкою набита* «дурість», *дубова голова* «дурість», *без царя в голові* «дурість», *каші в рот набрати* «мовчазність», *тримати рот на замку* «мовчазність», *в поті чола* «старанність» та ін. В загальному кількість ФО - безеквівалентів з компонентом *«голова та її частини»* української мови – 278 прикладів. Це пояснюється, тим що кількість відібраних ФО української мови була більшою, ніж французької.

Враховуючи семантичний і компонентний аспекти, ми розглянули питання міжмовної фразеологічної еквівалентності на прикладах ФО з компонентом *«голова та її частини»* на позначення розумових здібностей, фізичних особливостей, рис характеру людини.

Виділення і аналіз міжмовних фразеологічних еквівалентів і аналогів з урахуванням образності, суб'єктивно-оцінної і емоційно-експресивної конотацій, стилістичних особливостей і структурно-граматичної будови дає можливість визначити ступінь відповідності українських та французьких ФО з компонентом *«голова та її частини»*. На наш погляд, сучасні дослідження міжмовної еквівалентності є не досить активними. Тому питання виявлення і вивчення різномовних фразеологічних еквівалентів, а також трансформація вимагає подальших досліджень.

2.3. Структурно-морфологічна класифікація фразеологізмів з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах

На основі аналізу структурно-граматичної організації встановлено наступні структурні типи ФО з компонентом *«голова та її частини»*: зі *структурою словосполучення* та зі *структурою речення*.

У лінгвістиці існує безліч визначень речення. Це пояснюємо багатоаспектністю цього поняття та наявністю різноманітних характеристик речення як граматичної категорії. Л. Блумфілд [1, с. 178-179] визначає речення як «незалежну мовну форму, що не належить за допомогою тієї чи іншої граматичної конструкції до будь-якої складнішої мовної форми». Формально-граматичний підхід визначає речення як граматичну категорію, яка є ізольованою мовною одиницею, має власний зміст і організована відповідно до обов'язкового репрезентування (повного або часткового) підметово-присудкового ядра [59, с. 10]. У структурному плані речення традиційно описують в лінгвістиці з погляду його побудови. У нашій роботі ми розуміємо синтаксичний тип речення згідно з репрезентацією ним первинної структури предикації, що відрізняє його від слова і словосполучення. У нашому дослідженні увагу зосереджуємо тільки на структурно простих реченнях із компонентом *«голова та її частини»* французької та української мов.

Фразеологічні одиниці з компонентом «голова та її частини» зі структурою речення французької та української мов

Просте речення – це «елементарна комунікативна одиниця, яка принципово відрізняється від більш складних синтаксичних конструкцій і здатна корелювати тільки з одним елементарним процесом» [59, с. 8]. Серед простих речень виокремлюють *нееліптичні* (повні) речення, тобто такі, що містять у своєму складі обидва головні члени: підмет і присудок [59, с. 8].

Наприклад, в українській мові:

1. «У мене тріщить голова» – «Хтось про головний біль; сильний головний біль» є нееліптичним простим реченням з підметом «голова» і присудком «тріщить».

2. «Аж лице горить від нетерпіння, від захоплення» – «невимовна радість» – також розглядаємо як просте нееліптичне речення з підметом «лице» і присудком, доповненим комплементом («горить від нетерпіння, від захоплення»). Наприклад, у французькій мові:

1. «*Faire sortir les yeux de la tête*» – букв. «очі на голову полізли від обурення» є еліптичним простим реченням з підметом «*les yeux*» і присудком «*faire sortir*», що контекстуально доповнене іменником.

2. «*Tirer la langue*» – «висунути язик; відчувати спрагу» є еліптичним простим реченням з підметом «*la langue*» і присудком «*tirer*». Щодо еліптичних (неповних) речень, то погляди лінгвістів також є різними. Такі дослідники, як М. Хлевчук [58, с. 13], В. Юхт [59, с. 6] та ін. вважають, що неповні речення виникають як результат відсутності в них головних членів – підмета і присудка. Існує також думка, що неповними реченнями є речення, у яких відсутні другорядні члени [59, с. 6]. Деякі лінгвісти не розглядають неповні та еліптичні речення як синонімічні, вважаючи під неповним реченням – речення з лексично незаміщеними синтаксичними позиціями, а під еліптичними – речення особливого типу, специфічною структурою яких є відсутність дієслівного присудка. І. Вихованець під неповними реченнями розуміє «речення, у яких відсутній лексично виражений, передбачуваний реченнєвою структурою один або декілька членів речення». Еліптичні трактує, як «конструкції з нульовими головними членами» [3, с. 73-74]. Отже, у своїй роботі еліптичними вважаємо такі речення, що містять один головний член, прямо або опосередковано репрезентований. Наприклад: франц. 1) «*Être la tête de liste*» букв. «Бути головою списку, очолювати список». Таку ФО розуміємо як еліптичне речення, де репрезентований додаток «*la tête*» і присудок «*Être*». 2) «*Sortir par les yeux*» – «виходити через очі; щось набридле» також трактуємо як еліптичне речення; укр. 1) «*Пригни*

язика!» зараховуємо до еліптичних речень. Ця конструкція відображає наказовий спосіб і містить присудок «*пригни*» і додаток-комплемента «*язика*».

2) «*Має свою голову на плечах*» – про розумну людину, яка думає сама розуміємо як нееліптичне речення, де репрезентований додаток «*голову*» і присудок «*має*».

Робимо висновок, що розглянуті ФО репрезентовано простими еліптичними (1,9 %) і нееліптичними реченнями (22,7 %) у французькій мові та простими еліптичними (3,1 %) і нееліптичними реченнями (39,5 %) в українській мові, що відображено в Додатку В, на рис. 2.2

Фразеологічні одиниці з компонентом «голова та її частини» зі структурою словосполучення французької та української мов

Існують неоднозначні думки і щодо граматичного статусу словосполучення. Ф. Фортунатов надає словосполученню статус центрального поняття синтаксису. Дослідник Фортунатов акцентує увагу на формальній стороні словосполучення і ототожнює його з реченням, яке є частковим виявом словосполучення [59, с.10]. О. Шахматов характеризує словосполучення як структурний компонент речення, що виокремлюється з нього і зберігає «значення частин або членів речення» [59, с. 10]. У своєму дослідженні погоджуємося з В. Виноградовим, який наголошує на тому, що речення та словосполучення є ієрархічно нерівноправними одиницями синтаксису, що реалізують відповідно номінативну та комунікативну функції. Хоча словосполучення дослідник розглядає як синтаксичну одиницю нижчого рівня, воно є «будівельним матеріалом речення» та виражає єдине значення ознаки чи предмета, однак його можна розчленити. Речення, на думку вченого, – засіб формування, вираження та повідомлення думки, що володіє такими синтаксичними ознаками, як предикативність та інтонаційна завершеність [59, с.12]. На нашу думку, словосполучення є частиною речення, певним номінативним відрізком, що має формальну та смислову організацію. Його форма визначається типом зв'язку головного слова з залежним, граматичними характеристиками складових частин

словосполучення, засобами синтаксичного зв'язку, порядком розташування головного і залежного слів тощо. Залежний компонент виступає як семантичний конкретизатор опорного слова. Наприклад, якщо розглядати ФО як вільні словосполучення з граматичним значенням, то у сполученні слів, наприклад: 1) укр. «*ходить на голові*» – дієслово «*ходить*» буде головним, «*на голові*» – залежним компонентом; 2) франц. «*avoir la langue légère*» – «мати легкий язик; мати звичку говорити не подумавши», «*avoir*» – головне слово, «*la langue légère*» – залежні компоненти. Однак таке виокремлення головного та залежного слова є лише формальним, оскільки елементи у складі ФО втрачають свою лексичну семантику і набувають нового цілісного значення, а весь фразеологічний зворот виконує функцію одного члена речення.

За частиномовним принципом виокремлюємо словосполучення:

1) **субстантивні**: а) укр. «*нідбите око*» – в значенні «синець»; б) франц. «*langue verte*» – «жаргон; мова злодіїв»;

2) **ад'єктивні**: а) укр. «*мізерний у чийх-небудь очах*» – незначне ставлення до когось; б) франц. «*avoir la tête à ce qu'on fait*» – «бути зайнятим по голову»;

3) **адвербіальні**: а) укр. «*віч-на-віч*» – «наодинці»; б) франц. «*par tête de pipe*» – «на кожну людину»;

4) **дієслівні**: а) «*втерти носа*» – «зробити щось краще та швидше за когось»; б) франц. «*dresser l'oreille*» – нагострити вуха, уважно слухати.

Отже, категоріальні типи фразеологізмів з компонентом «*голова та її частини*» у французькій та українській мовах відображені в Додатку Г, в табл. 2.2.

Субстантивні фразеологічні одиниці з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах

Субстантивні ФО – ФО з узагальнено-предметною семантикою, об'єктивованою в граматичних категоріях роду, числа й відмінка. Субстантивні ФО позначають предмет або субстантивовану дію, що

характеризують особу або предмет і функціонально співвідносяться з іменниками, які є стрижневим компонентом ФО [59, с. 4]. До їх складу входять одиниці будь-якої частини мови, але незважаючи на це, весь фразеологізм – іменник і, відповідно, у реченні виконує функцію, притаманну іменнику. Більшою мірою субстантивні ФО функціонують у реченні як підмет, додаток або (іноді) означення: укр. «внутрішнє око» – «інтуїція»; франц. «*forte tête*» «бунтівник». Компоненти «голова та її частини», як і інші іменники, здатні утворювати навколо себе відкриті позиції, які заповнюють обов'язкові або факультативні елементи. Йдеться про валентність, тобто здатність одиниці мови сполучатися з іншими одиницями [59, с. 4]. Словосполучення, що складаються з компонента «голова та її частини» (як головний член) та факультативного чи обов'язкового елемента є структурами модифікації. Узагальнена модель такого типу виглядає так:

(M) + N_{som} + (M),

де **M** – потенційна можливість існування компонента,

N_{som} – іменник-соматизм (компонент «голова та її частини»)

Ця модель представлена також прийменниковими конструкціями, де прийменник виражає відношення слова чи групи слів до інших елементів словосполучення. Відмінність від попередньої моделі – наявність у складі прийменника як обов'язкового елемента конструкції. Узагальнена модель:

M + [N/N_{som} + (Prep + M + N/N_{som})] Виявлено, що у складі ФО часто вживаємо прикметниковий або займенниковий модифікатор. Найпродуктивнішою моделлю в українській та французькій мовах є **Adj/Pron + N_{som}**, де компонент «голова та її частини» є обов'язковим компонентом, а прикметник або займенник – залежним від нього. Атрибут або займенник знаходиться у препозиції стосовно до ядра-соматизма (компонент «голова та її частини»). Наприклад, франц. «*tête reposée*» – «свіжа голова», «*les gros yeux*» – «великі очі, в розумінні страху». Варто зазначити, що в українській мові прикметник узгоджується з іменником за

числом, відмінком та родом, тобто для ФО характерний атрибутивно-препозитивний тип з узгодженням. Наприклад, укр. «за дурною головою», «зле око», «про людське око».

Таким чином, розглянуто 96 субстативних ФО французької мови, що становить 16,19% від розглянутих ФО, 163 субстативних ФО української мови, що становить 19,5 % від розглянутих ФО. Отже, субстативні ФО є досить продуктивними в обох мовах.

Ад'єктивні фразеологічні одиниці з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах

До цього типу відносимо ад'єктивні, а також партиципiальні звороти, що утворюють з соматизмом атрибутивний зв'язок. Такі одиниці є зазвичай компаративними та співвідносяться з прикметниками або дієприкметниками, тобто головним компонентом є прикметник або дієприкметник, а залежним – іменник або інша частина мови. У реченні вони зазвичай виступають в ролі означення до додатка або підмета. Ад'єктивні ФО представлені одиничними прикладами у французькій мові, тому вони не є продуктивними граматичними конструкціями[59, с. 8]. Наприклад, франц. «*n'avoir plus que se s yeux pour pleurer*» – бути безутішним в горі, «*avoir une bonne tête*» – бути гарним на вигляд. Зазначимо, що ад'єктивні ФО компонентом «голова та її частини» виокремлені в спеціальну групу умовно, тому що більшість з них завжди вимагають дієслова «*avoir*» задля віднесення певної якості до суб'єкта спостереження. В українській мові ад'єктивні ФО представлені такими прикладами: «без третьої клепки в голові» – нерозумний, «той, що розвісив вуха» – уважно слухаюча людина, «гострий на язик» – жартівливий, «з вітром в голові» – несерйозний та є більше вживаними, ніж у французькій мові.

У процесі дослідження виокремлено 27 ад'єктивних ФО з компонентом «голова та її частини» у французькій мові, що становить 4,55 % від загальної кількості розглянутих ФО французької мови та 55 ад'єктивних ФО

з компонентом «голова та її частини» в українській мові, що становить 6,58 % від загальної кількості розглянутих ФО української мови.

Отже, ад'єктивні ФО з компонентом «голова та її частини» у французькій мові не є продуктивними граматичними конструкціями і представлені не багатьма прикладами. Здебільшого вони трансформуються у дієслівні моделі, поєднуючись з дієсловом «avoir». В українській мові ад'єктивні ФО з компонентом «голова та її частини» є більш активними.

Адвербіальні фразеологічні одиниці з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах

Адвербіальні ФО – «стійкі сполучення, що функціонально співвідносяться з прислівником, мають синтаксичну функцію обставини та виражають ознаки процесу, стану» [59, с. 8]. Зазначимо, що до адвербіальних віднесені також СФО іменникового типу, де іменник виконує ту ж функцію, що прислівник. Наприклад, модель *N|N_{som} + Prep + N|N_{som}*: франц. «*tête à tête*» – «тет-а-тет»; «сам на сам»; «*nez-à-nez*» – «ніс до носу; впритул; один на один»; укр. «*віч-на-віч*» – «наодинці з кимось»; «*око за око*» – «як помста»; «*з голови до ніг*» – «цілком, повністю».

Адвербіальний категоріальний тип фразеологізмів представлений такою узагальненою моделлю:

[Adv] + [Prep] + [M] + N_{som} + [M]. Приклади у французькій мові: «*par tête de pipe*» – «на кожну людину»; «*par-dessus les yeux (les oreilles)*» – «по очі, по вуха; цілком достатньо», «*le nez en l'air*» – «ніс за вітром; інтуїтивно». Приклади в українській мові: «*прямо в обличчя; в очі*» – «відверто, без натяків», «*не закриваючи рота*» – не змовкаючи, «*прямо перед самісіньким носом*» – «прямо (перед собою)».

У процесі дослідження виокремлено 53 адвербіальних ФО з компонентом «голова та її частини» у французькій мові, що становить 8,94 % від загальної кількості розглянутих ФО французької мови та 40 адвербіальних ФО з компонентом «голова та її частини» в українській мові, що становить 4,78 % від загальної кількості розглянутих ФО української

мови. Отже, у французькій мові адвербіальні ФО з компонентом «голова та її частини» є більш продуктивними.

Дієслівні фразеологічні одиниці з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах

Дієслівними ФО називаються фразеологізми, які виконують в реченні функції притаманні дієсловам, хоча до їхнього складу входять різні частини мови. В основному дієслівні ФО з компонентом «голова та її частини» функціонують як присудок або частина складеного дієслівного присудка [59, с. 8]: франц. «*se boucher les yeux et les oreilles*» – «не бажати нічого бачити та чути»; «*donner sa tête à couper*» – «давати голову на відсіч»; «*se manger les yeux*» «сильно сперечатись»; укр. «*язик до Києва доведе*» – «вміння знайти напрямом»; «*вибити дураці з голови*» – серйозно поговорити; «*очі бігають*» – хтось дуже хвилюється. Дієслово є головним елементом цього категоріального типу. В. Виноградов стверджував, що «дієслово – це найскладніша граматична категорія. Дієслово – найбільш конструктивний елемент, на відміну від інших частин мов» [59, с. 9]. Тому саме дієслівні словосполучення утворюють найчисельнішу групу в обох порівнюваних мовах.

Найбільша кількість французьких фразеологізмів з компонентом «голова та її частини» будується за структурною моделлю, що має загальний вигляд **V+Nsom**. До цієї структурної групи увійшли як фразеологізми, що будуються безпосередньо за моделлю **V+Nsom**, так і за моделлю, яка є похідною: **V+ Prep+ N\Nsom** та **V + C ([M]+Nsom+[M])**, де **C** - додаток, комплемент дієслова. Дієслівні словосполучення з одним комплементом **C1 + V** представлені як прийменниковими, так і безприйменниковими конструкціями. Наприклад, «*perdre la tête*» – «втратити голову»; «*porter la tête haute*» – «тримати голову високо; триматися гордо»; «*c'est à se taper la tête contre le mur*» – «з цього нічого не вийде, хоч головою об стіну бийся»; «*il faut tourner sept fois sa langue dans sa bouche avant de parler*» – потрібно добре подумати, перед тим як щось сказати;

«*en jeter plein les yeux*» – «пускати пил в очі; говорити неправду»; «*Les murs ont des oreilles*» – «І стіни мають вуха». Модель **Nsom + V** – найпростіша модель в українській мові, у якій передбачено сполучення дієслова та іменника-соматизму (компонента «голови та її частини»), вона виражає об'єктний зв'язок. Іменники стоять у певних відмінках та ними керують дієслова. У дієслівних словосполученнях вживають сполучник «*i/ta*», таким чином для таких моделей, крім підрядного, характерний ще й сурядний синтаксичний зв'язок, що об'єднує рівноправні компоненти ФО. Наприклад, «*оком не осягнути*» – «не побачити щось»; «*вуха горять*» – «говорить неправду»; «*у когось язик чешеться та свербить*» – «не може втриматись, щоб розповісти».

Варіантами моделі **C1 + V** є моделі, у яких іменник доповнюють прикметниковим, числівниковим та займенниковим модифікатором («*повішати ясну голову*» – «зажуритись»; «*мати свою голову на плечах*» – думати самому, «*бачити третім оком*» – мати добре розвинену інтуїцію).

Крім того, дієслівні ФО можуть виражати і об'єктно-обставинні зв'язки, таким чином доповнюватися прислівниками, що не є обов'язковими елементами граматичної конструкції («*давати голову на відсіч*» – «бути впевненим на сто відсотків»; «*ліпше ока берегти*» – «дуже оберегати, цінувати»). Отже, можна зробити висновок, що найчисельнішими є словосполучення, у складі яких є комплєменти. Таку тенденцію вбачаємо у природі мисленнєвої діяльності людини, що її здійснюють за допомогою операцій конкретизації, порівняння, абстрагування і узагальнення. Також досить чисельну групу в українській мові становлять конструкції з прийменником, у яких дієслово є основним компонентом, іменник – залежним «*отримати по носі*» – «бути побитим», «*набрати в рот води*» – «мовчати» та ін.

Таким чином, можна зробити висновок, що ФО з компонентом «*голова та її частини*» у французькій та українській мовах репрезентовані більшою мірою дієслівними фразеологізмами (417 дієслівних ФО з

компонентом «голова та її частини» у французькій мові, що становить 70,32 % від загальної кількості розглянутих ФО французької мови та 578 дієслівних ФО з компонентом «голова та її частини» в українській мові, що становить 69,14 % від загальної кількості розглянутих ФО української мови, а інші типи (суб'єктивні, ад'єктивні, адвербіальні) належать до малочисельних груп. Отже, дієслівні фразеологічні одиниці відкривають широкі можливості у мовленні для використання їх у будь-якій мовленнєвій ситуації.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було проведено аналіз семантичного змісту та структурно-морфологічний аналіз фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини» французької та української мов. В результаті нами було зроблено такі висновки:

1. Методом суцільної вибірки з тлумачних та фразеологічних словників обрано 8 базових компонентів, що виявилися найбільш життєвоважливими для людини та найчастотнішими у створенні ФО з компонентом «голова та її частини» французької та української мов, зокрема «голова/*la tête*», «язик/*la langue*», «ніс/*le nez*», «очі/*les yeux*», «рот/*la bouche*», «вуха/*les oreilles*», «обличчя/*visage/face*», «борода/*la barbe*». Зроблено висновок, що ці ФО є своєрідним відображенням будови Всесвіту у ментальності та мові людини.

2. Фразеологізми з компонентом «голова та її частини» французької та української мов нами розділені на такі семантичні групи: 1. Міжособистісні відносини; 2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції; 3. Розумова діяльність людини; 4. Зовнішній вигляд людини 5. Мовленнєва діяльність.

3. У ході проведеного нами дослідження було виявлено, що найчастіше вживаються фразеологічні одиниці із компонентом «голова» (270 прикладів, 45,53% всієї вибірки у французькій мові, 378 прикладів, 45,22% всієї вибірки в українській мові). Далі по частотності йдуть очі (146 прикладів, 24,62% у французькій мові; 190 прикладів, 22,73% в українській мові), ніс (48 прикладів, 8,09% у французькій мові; 65 прикладів, 7,78% в українській мові), в українській мові язик (59 прикладів, 7,06%), а у французькій мові лице (38, 6,41%), в українській мові лице (5 прикладів, 6,10%), а у французькій мові язик (37, 6,24%), в українській мові рот (45 прикладів, 5,38%), а у французькій мові вухо (23, 3,88%), в українській мові вухо (36 прикладів, 4,31%), а у французькій мові рот (22, 3,71%). Компонент борода є найменш вживаним. Його відсоток від обсягу всієї вибірки в українській мові – 1,44% та у французькій – 1,52%.

4. За ступенем функціонально-змістового співвідношення французьких та українських фразеологізмів з компонентом «голова та її частини» ми виділили такі типи:

- 1) Повна семантична відповідність (повні еквіваленти)
- 2) Часткова семантична відповідність (часткові еквіваленти)
- 3) Відсутність відповідних фразеологічних еквівалентів в українській мові
- 4) Лакунарність відповідних фразеологічних еквівалентів у французькій мові

1. Аналіз показав, що більшість ФО з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах є повними еквівалентами – 485 прикладів. У них зазначено збіг лексичних і структурно-семантичних характеристик. Кількість ФО з компонентом «голова та її частини» часткових еквівалентів у французькій та українській мовах – 73 приклади. Кількість ФО з компонентом «голова та її частини» французької мови безеквівалентів в українській мові – 35 прикладів. В загальному кількість ФО - безеквівалентів з компонентом «голова та її частини» української мови – 278 прикладів. Це пояснюється, тим що кількість відібраних ФО української мови була більшою, ніж французької.

2. За допомогою методу поверхнево-структурного аналізу в магістерській роботі відтворено морфологічний та синтаксичний склад ФО з компонентом «голова та її частини» французької та української мов, а також виявлено їхні граматичні моделі. Зроблено висновок, що розглянуті ФО репрезентовано простими еліптичними (1,9 %) і нееліптичними реченнями (22,7 %) у французькій мові та простими еліптичними (3,1 %) і нееліптичними реченнями (39,5 %) в українській мові або словосполученнями (75,4 % та 57,4% відповідно). Кількісну перевагу ФО типу словосполучень в обох порівнюваних мовах пояснюємо з позиції простішого оперування ними як готових штампів у мовленні.

3. Встановлено, що ФО з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах репрезентовані більшою мірою дієслівними фразеологізмами (417 дієслівних ФО з компонентом «голова та її частини» у французькій мові, що становить **70,32** % від загальної кількості розглянутих ФО французької мови та 578 дієслівних ФО з компонентом «голова та її частини» в українській мові, що становить **69,14** % від загальної кількості розглянутих ФО української мови, а інші типи (субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні) належать до малочисельних груп.

При порівнянні фразеологічних структур у французькій та українській мовах було встановлено, що не можна говорити про їх абсолютну тотожність, так як необхідно враховувати різні специфічні особливості граматики даних мов (наприклад, наявність артиклів у французькій мові). Також варто відзначити, що в більшості випадків фразеологізми, що мають повні або часткові аналоги в іншій мові, збігалися і за своєю приналежністю: тобто, субстативним фразеологізмам, наприклад, в українській мові, відповідають найчастіше субстативні фразеологізми у французькій мові і т.д.

ВИСНОВКИ

Отже, метою даного дослідження було виявлення спільних та відмінних рис у структурно-семантичних особливостях фразеологічних одиниць з компонентом *«голова та її частини»* у романській (французькій) та слов'янській (українській) мовах. В ході роботи було зроблено такі загальні висновки:

По-перше, з'ясувалося, що фразеологічні одиниці з компонентом *«голова та її частини»* французької та української мов утворюють такі фразеосемантичні поля, як: 1. Міжособистісні відносини; 2. Характер та поведінка людини, почуття та емоції; 3. Розумова діяльність людини; 4. Зовнішній вигляд людини 5. Мовленнєва діяльність. Семантичний аналіз фразеологічних одиниць дозволив зробити висновок, що образно-асоціативний пласт фразеологізмів з компонентом *«голова та її частини»* французької та української мов багато в чому схожий. Це пов'язано з тим, що мотивуючий образ багатьох фразеологізмів в зіставлюваних мовах не відображає в своєму змісті історичних, культурних чи соціальних фактів, а ґрунтується на явищах дійсності, загальних для всіх людей, незалежно від їх національності. Образно-асоціативний пласт фразеологізмів з компонентом *«голова та її частини»* французької та української мов також схожий внаслідок спільності релігійних уявлень носіїв даних мов, а також міжнародних джерел запозичення. Проте, були виділені фразеологізми, семантика яких пов'язана з історичними фактами і подіями, що належать лише українському або французькому народу. Тому чимала кількість фразеологічних одиниць мов, що зіставляються, не мають в них (мовах) еквівалентів або часткових еквівалентів.

По-друге, у цьому дослідженні були розглянуті структурні особливості французьких та українських фразеологізмів з компонентом *«голова та її частини»*. Зокрема був проведений комплексний структурно-семантичний аналіз ФО з компонентами *«голова та її частини»*, в ході якого вони були

віднесені до субстантивної, дієслівної, ад'єктивної та адвербіальної груп. Також в даній роботі була вивчена їх внутрішня структурна організація, що дало підставу для виявлення загальних і специфічних структурних особливостей французьких та українських фразеологізмів. На підставі даного аналізу розглянуті фразеологічні одиниці з компонентом «голова та її частини» були розподілені за структурними групами (наприклад, N+Adj, N + V і т.д.). Також варто відзначити, що в більшості випадків фразеологізми, що мають повні або часткові аналоги в іншій мові, збігалися і за своєю приналежністю: тобто, субстантивним фразеологізмам, наприклад, в українській мові, відповідають найчастіше субстантивні фразеологізми у французькій мові і т.д .

По – третє, в результаті даного дослідження було побудовано діаграму, що відображає частотність вживання фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах, було створено схему, що ілюструє процентне співвідношення структурних типів фразеологізмів з компонентами «голова та її частини» французької та української мов, а також було складено таблицю, що показує основні морфологічні типи (субстантивні, дієслівні, ад'єктивні та адвербіальні), на які були розділені досліджувані ФО французької та української мов. Виходячи з наведених в них даних, можна зробити висновок про те, в чому фразеологічні системи обох мов мають схожість, і в чому вони відрізняються. Аналіз показав, що компонент «голова та її частини» належить до активного класу компонентів фразеологічних одиниць в обох мовах. Встановлено, що найчастотнішими у складі ФО французької та української мов (45,53% та 45,22% відповідно від усієї вибірки) є соматизми з компонентом «голова/la tête», які корелюються з розумовою сферою, що вказує на те, що всі процеси розумової діяльності людини відбуваються в голові і асоціюються саме з цією частиною тіла.

Проведений аналіз показує, що кількість фразеологічних одиниць французької мови становить: 417 дієслівних, 96 субстантивних, 27

ад'єктивних та 53 адвербіальних фразеологізмів; кількість фразеологічних одиниць української мови – 578 дієслівних, 163 субстантивних, 55 ад'єктивних та 40 адвербіальних фразеологізмів. Найбільш вживаними в обох мовах є дієслівні ФО з компонентом *«голова та її частини»*.

Таким чином, слід сказати, що всі поставлені на початку дослідження завдання були вирішені.

Отже, порівняльний аналіз структури та семантики фразеологізмів при порівнянні двох і більше мов має величезне значення для сучасної лінгвістики, зокрема, для таких її сфер як теорія перекладу, викладання іноземних мов та лінгвокультурологія. Саме завдяки такому дослідженню можна виявити основні особливості світосприйняття, закладені в свідомості носіїв тієї чи іншої культури, адже саме у фразеології полягають основні життєві принципи і установки усіх народів.

Найбільш актуальним напрямком для подальших досліджень вважаємо детальний порівняльний аналіз та опис структурних і семантичних особливостей фразеологічних одиниць з іншими компонентами, які існують у французькій та українській мовах, так як тільки в цьому випадку можна буде виявити основні особливості, характерні для двох таких різних, і в той же час таких близьких культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран Я. А. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. / Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. – Вінниця.: Нова Книга, 2008. – 256 с.
2. Баран Я. Теоретичні основи фразеології: навчальний посібник / Я. Баран, М. Зимомря. – Ужгород: Ужгородський державний університет, 1999. – 176 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. - Київ, 1992. - 224 с.
4. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р.П. Зорівчак. – Л.: Вища школа, 1983. – 207с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – Київ : Академія, 2006. – 464 с.
6. Мацько Л.І. Українська мова: Посібник. – 2-ге вид., стер. / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко– К.: Либідь, 1996. – 432 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови: монографія / Л.Г. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1973. – 270 с.
10. Соломарська О.О. Підручник французької мови : для студ. фак-тів інозем. мов фак-тів міжнародних відносин ун-тів / О. О. Соломарська, Й. І. Донець, В. А. Стаценко . – Київ : Вища школа, 1994 . – 255 с.
11. Стельмах М. П. Вибрані твори у 2-х томах. Том 2-й. Гуси-лебеді летять...; Щедрий вечір: Повісті. – К.:Укр. письменник, 2003. – 266с.
12. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. Луганськ : Альма-матер, 2005. 399 с.

13. Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и системная лексикография. Избранные труды. Т.2. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 766 с.
14. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы 4-е изд., – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 384 с.
15. Ахманова О.С. Очерки по русской и общей лексикологии / О.С. Ахманова. – М.: Учпедгиз, 1957. – 295 с.
16. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: УРСС, 2001. – 416 с.
17. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М., 1977. – 254с
18. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В.В. Виноградов. – М.: Наука, 1977. – 312 с.
19. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология / В.Г. Гак. – М.: Международные отношения, 1977. – 264 с.
20. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков / В.Г. Гак. – М.: Просвещение, 1989. – 288 с.
21. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов / В.П. Жуков. – М.: Просвещение, 1978. – 160 с.
22. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка: опыт систематизированного описания / А.В. Кунин. – М.: Высшая школа, 1972. - 278 с.
23. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А.В. Кунин. – М.: Высшая школа, 1996. – 381 с.
24. Левит З.Н. Лексикология французского языка / З.Н. Левит. – М.: Высшая школа, 1979. – 159 с.
25. Мальцева Д.Г. Страноведение через фразеологизмы / Д.Г. Мальцева. - М.: Высшая школа, 1991 - 175 с.
26. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. Учеб. 2-е изд. перераб. и доп. –М.: Высш. шк., 1987. – 287 с.

27. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во лит-ры на иностранных языках, 1956. – 260 с.
28. Соколова Г.Г. Фразообразование во французском языке / Г.Г. Соколова. – М.: Высшая школа, 1986. – 144 с.
29. Тимескова И.Н. О некоторых приемах трансформации фразеологических единиц в современном французском языке / И.Н. Тимескова. – Л., 1978. – 197 с.
30. Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды / Ф. Ф. Фортунатов - Москва, 1957. Т. 2. 471 с.
31. Хованская З.И. Стилистика французского языка / З.И. Хованская, Л.Л. Дмитриева. – М.: Высшая школа, 2004. – 415 с.
32. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1969. – 232 с.
33. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1996. – 192 с.
34. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. 4-е изд. / Шахматов А. А. – М.: Высшая школа, 2007. - 624 с.
35. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1987. – 190 с.
36. Bally Ch. Traité de stylistique française / Charles Bally. – Paris, 1947. – 360p.
37. Chabrol J.-P. Le Bout-Galeux - P.: Hachette, 1979. - 462 p.
38. Colette S-G. La Vagabonde. - Paris : Livre de Poche, 1975. - 251 p.
39. González Rey I. La phraséologie du français / I. González Rey. – Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, 2002. – 268 p.
40. Gouadec D. Terminologie et phraséologie pour traduire / D. Gouadec. – Paris: La Maison du Dictionnaire, 1996. – 300 p.

41. Guillemard C. Le dico des mots de la couleur / C. Guillemard. – Paris: Seuil, 1998. – 474 p.
42. Guiraud P. Les locutions françaises / P. Guiraud –P.: PUF, 1962.
43. Pastoureau M. Vert. Histoire d'une couleur / M. Pastoureau. – Paris: Seuil, 2013. – 240 p.
44. Planelles G. Les 1001 expressions préférées des Français, - P.: les Éd. de l'Opportun, 2011. – 1182 p.
45. Prudon H. Plume de nègre. - P.: Editions Casteilla, 1987. - 220 p.
46. Rey A. Le Lexique, images et modèles : du dictionnaire à la lexicologie / A. Rey. – P. : Librairie Armand Colin, 1977. – 307 p.
47. Sabatier R. Les Fillettes chantantes. / R. Sabatier. - P: Le Livre de poche, 1985. - 283 p.

Словники:

48. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
49. Етимологічний словник української мови : У 7 т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 1
50. Словник фразеологізмів української мови / Національна академія наук України, Ін-т української мови, Український мовно-інформаційний фонд; уклад.: В.М. Білоноженко. [Текст] – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.
51. Українські прислів'я та приказки / Уклад.: Номис М. та ін. – К.: Київ: Либідь, 1993. – 764, [2] с. – (Літературні пам'ятки України).
52. Бардоши В., Эттингер Ш. «Фразеологизмы французского языка» Уральское издательство, 2002. - 248 с.
53. Гак В.Г. Новый большой французско-русский фразеологический словарь / В.Г. Гак. – М.: Русский Язык Медиа, 2006. – 1625 с.
54. Isabelle Chollet, Jean-Michel Robert. Les Expressions Idiomaticues – Paris: CLE, 2008. – 224 p.
55. Kravtsov Sergueï. Dictionnaire russe-français des locutions idiomaticues Paris: L'HARMATTAN, 2005. – 252 p.

56. Rat M. Dictionnaire des expressions et locutions traditionnelles / M. Rat. – Paris: Larousse, 2002. – 464 p.

Дисертації:

57. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ ФЕ, стилистически ориентированных на человека, в русском и английском языках и вопросы создания русско-английского фразеологического словаря: Дис... д-ра филол. наук / Е.Ф. Арсентьева. - Казань, 1993. - 329 с.

58. Хлевчук Н. В. Эллипс в субстантивных словосочетаниях в современном английском языке как проявление тенденции к языковой экономии: дис. ... канд. филол. наук: Москва, 1981. 150 с.

Автореферати дисертацій:

59. Білоус Ю. В. Структурно-семантичні особливості соматичних фразеологізмів у німецькій мові [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2018. 19 с.

60. Венжинович Н. Т. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Венжинович Наталія Федорівна ; НАН України, Ін-т укр. мови. - Київ, 2018. - 43 с.

61. Ужченко Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні: автореф. дис. ... канд. філол. наук: [Текст] 10.02.01. Харків, 2001. 18 с.

62. Вакк Ф. О соматической фразеологии в современном эстонском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Таллин, 1964. 28 с.

63. Кармышаков А. О. Соматические фразеологизмы в русском и кыргызском языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык», 10.02.02 «Языки народов СНГ (киргизский)». Бишкек, 1992. 24 с.

64. Кирьянов С.Л. Семантико-стилистический потенциал фразеологических единиц с компонентом-соматизмом в квебекском и

метропольном вариантах французского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук / С.Л. Кирьянов – М., 2005. 26с.

65. Солодуб Ю.П. Русская фразеология как объект сопоставительного структурно-типологического исследования (на материале фразеологизмов со значением качественной оценки лица): Автореф. дис... д-ра филол. наук /Ю.П. Солодуб -М, 1985. - С. 14

Статті:

66. Їжакевич Г. П. Стилiстична класифiкацiя фразеологiчних одиниць [Текст] / Г. П. Їжакевич // Українська мова і література в школі. – 1971. – №10. – С. 13-21

67. Маркова Д.С. Соматизми у фразеологізмах на позначення почуттів в українській та німецькій мовах / Д.С. Маркова // Магістеріум. Серія: Мовознавчі студії. – 2016. – Випуск 62. – С. 61-64.

68. Потреба Н.А. Фразеологічні одиниці з компонентом голова у французькій мові / Н.А. Потреба // Вісник Житомирського державного університету. – Житомир, 2012. – № 65. – С. 182-184.

69. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка. Попытка системного описания // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37-65.

70. Ляндю Р.Л. К вопросу об отличии вариантов фразеологических единиц от синонимичных фразеологизмов в современном французском языке / Р.Л. Ляндю // Уч. зап. Моск. гос. пед. ин-та. – М., 1982. – С. 258-283.

71. Юхт В. Л. О синтаксической природе реплик диалога (к изучению синтаксических особенностей английской разговорной речи) // Вестник Харьковского университета. Серия: Иностранные языки. Харьков, 1996. № 2. С. 79–94.

Електронні джерела:

72. Абабілова Н. М. Класифікація фразеологічних одиниць у вітчизняних та зарубіжних лінгвістичних дослідженнях / Н. М. Абабілова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія :

Філологічна – 2014. – Вип. 44. – С. 23-25. – Режим доступу: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2014/n44/7.pdf> (дата звернення 11.12.2020)

73. Дюська А. Фразеологізми на позначення емоцій як засіб вираження українського менталітету / А. Дюська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – 2012. – С. 128-130. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe (дата звернення 01.10.2020)

74. Краснобаєва - Чорна Ж. Експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів у словнику фразеологічних термінів сучасної української мови / Ж. Краснобаєва-Чорна, О. Усенко // Лінгвістичні студії. – 2011. – Вип. 23. – С. 265-274. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_59 (дата звернення 12.12.2020)

75. Крашеніннікова Т. Фразеологічні сполуки з компонентами на позначення частин тіла людини (на матеріалі українських літературних казок XIX ст.) / Т. Крашеніннікова // Лінгвістичні студії. – 2011. – Вип. 22. – С. 298-303. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_22_61 (дата звернення 11.12.2020)

76. Лапухіна Ю. В. / Семантичні та структурні особливості фразеологічних одиниць із соматичним компонентом (на матеріалі англійської та французької мов) *Studia philologica*. – 2012. – Вип. 1. – С. 120-123. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/21307> (дата звернення 05.10.2020)

77. Мацьків П. Образний потенціал паремій з компонентом голова в "Галицько-руських народних приповідках" / П. Мацьків // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – 2015. – С. 162-169. – Режим доступу: http://dspu.edu.ua/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2015_17.pdf (дата звернення 12.12.2020)

78. González Rey I. La phraséodidactique en action: les expressions figées comme objet d'enseignement / I. González Rey. – Disponible sur: http://cle.enslyon.fr/servlet/com.univ.collaboratif.util.LectureFichiergw?ID_FICHIER=1332154732427 (дата звернення 18.10.2020)

79. Larminat A. Michel Pastoureau voit la vie en vert / A. Larminat // Le Figaro. – 2013. – Disponible sur: www.lefigaro.fr/livres/2013/11/13/03005-20131113ARTFIG00526-michel-pastoureau-voit-la-vie-en-vert.php (дата звернення 18.10.2020)
80. Mollard-Desfour A. Le lexique de la couleur: de la langue à la culture... et aux dictionnaires / A. Mollard-Desfour // Revue d'Études Françaises. – 2011. – № 16. – Disponible sur: <http://cief.elte.hu/sites/default/files/19mollarddesfour> (дата звернення 18.10.2020)
81. Encyclopédie des expressions // URL: <http://www.linternaute.com/expression/> (дата звернення 10.10.2020).
82. Les expressions françaises décortiquées – explications sur l'origine, signification, exemples, traductions. // URL: <http://www.expressio.fr/> (дата звернення 18.10.2020).

ДОДАТКИ

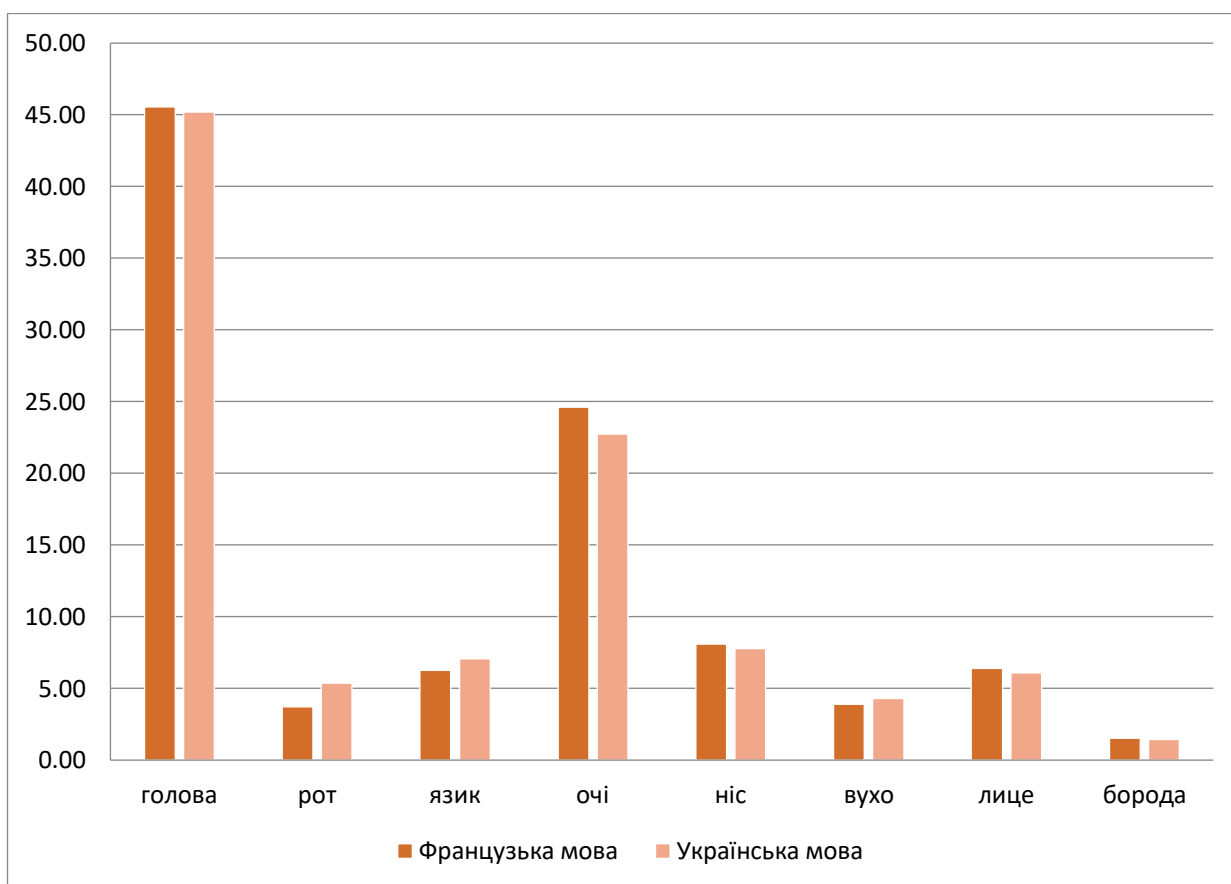
Додаток А

Рис. 1.1 Джерела виникнення фразеологізмів французької та української мов

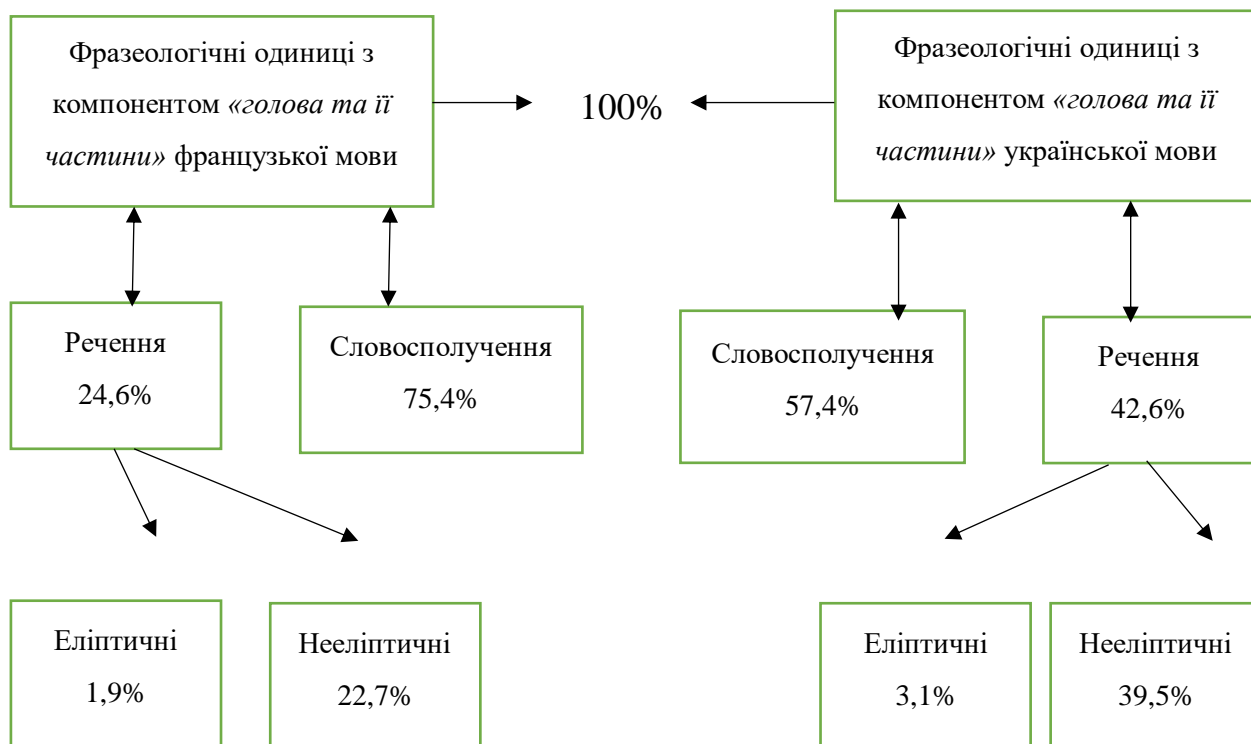

Додаток Б

Рис.2.1 Порівняльна характеристика частотності вживання фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини» у французькій та українській мовах

Додаток В

Рис.2.2 Структурні особливості фразеологічних одиниць з компонентом «голова та її частини» французької та української мов

**Типи фразеологізмів з компонентом «голова та її частини» у
французькій та українській мовах**

Типи фразеологізмів	ФО з компонентом «голова та її частини» французької мови		ФО з компонентом «голова та її частини» української мови	
	Кількість	%	Кількість	%
Дієслівні	417	70,32	578	69,14
Субстативні	96	16,19	163	19,50
Ад'єктивні	27	4,55	55	6,58
Адвербіальні	53	8,94	40	4,78
Всього	593	100	836	100